Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээд Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 217 (12607) | 1984 чылдың сентябрь 20 четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп

БЕДИК ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиигине секретары Х. Флоракиске сентябрь 18-те Ленин орденни тывыскан.

Бедик шаңналды тыпсырда, эш К. У. Черненко чүве чугаалааш, мынча дээн:

Эргим эш Флоракис!

Меңээ хүлээндирген өөрүшкүлүг даалганы сеткил ханышкын-биле күүседип тур мен. Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң кескү ажылдакчызы, Грецияның маадырлыг Коммунистиг партиязының шылгаттынган удуртукчузу, грек улустуң шынчы оглу — Силерге коммунист кижи бүрүзүнге үнелиг шаңнал—Ленин орденни тыпсырын меңээ чөпшээреп көрүнер.

Силер ооң-биле революстуг улуг ачы-хавыяанар дээш, империализмге болгаш реакцияга удур эрес-дидим демиселиңер, демократия болгаш социал депшилге дээш, а ол ышкаш Грецияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразынга найыралды база кады ажылдажылганы быжытлаарынга улуг салыышкыныңар дээш, төрүттүнген хүнүнерден бээр чеден харлааныңар-биле холбаштыр шаңнаткан силер.

Силер аңгының кадыг-дошкун демиселинге каңналган, дайын чылдарының чалбыыштыг одун эрткен грек революционерлерниң алдарлыг салгалынга хамааржыр силер.

Реакцылыг эрге-чагыргаларның талазындан истеп-сүрүүшкүннерден Силер болгаш Силерниң эштериңер-даа коргуп-сүртевээннер. Силер улустуң хосталгазы дээш эрес-дидим демисежип, боттарыңарның партияңарның ат-алдарын камгалап, марксизм-ленинизмниң, пролетаржы интернационализмниң тугунга шынчы боор арткан силер.

Бөгүн Силер — грек коммунистерниң төлептиг удуртукчузу боор турар силер. Силер боттарыңарның чуртуңарның ажылчы чоннарының чарылбас эргелери болгаш амыдыралчы эрге-ажыктары дээш, грек улустуң национал эрге-ажыктарынга ёзулуг демократтыг иштики болгаш даштыкы политика дээш демиселиниң мурнуу одуруунда чоруп турар силер.

Империализмниң агрессчи бөлүктериниң буруузу-биле делегейде байдал айыылдыг хемчээлдерге чедир чидигленген.

Мындыг байдалдарда делегейниң ядролут дайынының айыылынга удур демиселдиң чугула факторларының бирээзи Грецияның тайбыңны күзээр даштыкы политиказы, ооң кожа-хелбээ күрүнелер-биле, ооң иштинде Совет Эвилели-биле найыралче болгаш кады ажылдажылгаже чүткүлү боор турар. Бистер ындыг политиканы үнелээр болгаш чурттуң демократтыг күштериниң ону хевирлеп тургузарынга кандыг рольду ойнаарын билир бис.

Эш Флоракис, Силерниң чалбыыштыг патриотизмиңер, тайбыңның, хосталганың болгаш хамаарышпас чоруктуң херээнге Силерниң чалбыыштыг бердинишкиниңер дээш Силерни грек улус төлептиг-биле үнелеп турар. Силерни өске-даа дыка хөй чурттарда тайбыңның болгаш депшилгениң талалакчылары база хүндүткел-биле көрүп турар.

Коммунистиг быжыг бүзүрелиңер, марксизм-ленинизмниң өндүр улуг өөредиин чогаадыкчы, тывынгыр ёзу-биле ажыглап билириңер болгаш ону хажыдарының кандыг-даа оралдажыышкыннары-биле эптеш чогуңар Силерни чүгле бедик атталдарлыг хүндүткелге эвес, харын база Силерниң партия талазы-биле эштериңерниң чалбыыштыг хүндүткелинге болгаш ынакшылынга чедирген деп чугаалаар ийик мен.

Мен Грецияга чораашт, ТК-зының Чиигине секретарының дугайында грек коммунистерниң ындыг бодалдарынга бодум бүзүреп көөр аргалыг болган мен.

Ынчаарга Силер бистерге, Совет Эвилелиниң коммунистеринге, чүгле чаңгыс аай бодалдыывыс болгаш сүмчүвүс эвес, харын база бистиң чуртувустуң ёзулуг база идегелдиг өңнүү боор турар силер.

Силер бистиң ийи партияның аразынга акы-дуңма ёзузунуң харылзааларын калбартырынга, Греция биле Совет Эвилелиниң аразынга найыралчы кады ажылдажылганы хөгжүдеринге улуг салыышкыныңарны киирип турар силер. Эш Флоракис, Силерге чеден харлааныңарны болгаш Ленин орден-биле шаңнатканыңарны холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедирерин чөпшээреп көрүнер.

Силерге быжыг кадыкшылды, грек улустуң чаагай чоруу, тайбыңның, демократия болгаш социализм тиилелгезиниң эрге-ажыктары дээш үр чылдарда чурттап, үре-түңнелдиг ажылдаарыңарны изии-биле күзеп тур бис.

Эш Х. Флоракис харыы сөс ап, чүве чугаалааш, СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш эш К. У. Черненконуң бодунга ооң ажылын бо хире бедик-биле үнелеп көргени дээш чалбыыштыг-биле өөрүп четтирген. Бо бедик болгаш хүндүлүг шаңнал Грецияның Коммунистиг партиязының демиселин үнелеп, хүлээп көрүп турарының демдээ боор, СЭКП биле ГКП-ның аразында үзүлбес харылзаалыын айтып турар-дыр.

Бо шаңнал национал хамаарышпас чорук, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселге улам-на харысаалгалыг болуруң, мээң бодумга болгаш бистиң бүгү партиявыска онаап турар-дыр деп, эш Х. Флоракис чугаалаан.

Бистер Ленинниң партиязынга, совет күш-ажылчы кижиге улуг хүндүткелививисти илередип турар бис, оларның ажыл-ижи, патриотизми болгаш бедик интернационализми тайбың херээнге амгы үеде салыышкынының ёзулуг үндезини боор турар.

Бистер ленинизмни камгалаары дээрге, коммунист бүрүзүнүң кол хүлээлгези болур деп санап турар бис. Грецияның Коммунистиг партиязы бистиң чурттуң Совет Эвилели-биле бүгү талалыг харылзааларын калбартыры дээш туржуп турар. Бистер ону улустарның чаагай чоруунга, ол девискээрге тайбыңны хандырарынга кончуг үнелиг фактор деп көрүп турар бис.

Эш К. У. Черненко, Балкаңнарга ядролуг чепсек чок зонаны тургузар дугайында саналды Совет Эвилелиниң деткип турарының дугайында Силерниң медеглелиңерни грек улус сеткил ханыышкыны-биле уткаан.

Эш Х. Флоракис түңнелинде ГКП-ның Төп Комитединиң мурнуңзазындан эш К. У. Черненкога социалистиг ниитилелди улам сайзыраңгайжыдары дээш, делегейге тайбыңны быжыглаары дээш демиселге моон соңгаар-даа улуг-улуг чедиишкиннерлиг болурун изии-биле күзеп турарын дамчыткан.

Шаңнал тыпсырының уезинде аңаа СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Т. Н. Ментешашвили, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, а ол ышкаш ГКП ТК-ның Политбюро кежигүнү К. Цолакис, ГКП ТК-ның кежигүнү К. Ганос олар турганнар. Шаңнаткан кижиге олар чүректиң ханызындан изиг байыр чедирген.

(СЭТА).

ШЫНАР— КОЛ НЕГЕЛДЕ

Кызылдың дааранылга фабриказының кылыгаарының чеди хевири бөгүн хүндүлүг беш булуңчуктуг — Шынар демдектиг үнүп турар. Фабриканың продукциязы магазиннерге үр чыдып бербес, садып алыкчыларның күзелдиг алыр барааннары болуп турар. Ооң чылдагааны чүдел? Чүге дээрге фабрикада продукцияның ассортиментизин чогуур үезинде солуп, чүгле чараш, аяннныг продукцияны бүдүрүп үндүрер дээш ооң специалистери сагыш салып турарында. Чүгле бо чылын безин фабрика шынарның дээди категориязының продукциязын бүдүрерин ийи катап көвүдеткен. Үрей кылыышкындан болгаш катап эгидилгеден чидириглерниң хемчээли 23 хуу кызырылган. Чүнүң ачызында ол чедип алдынганыл? Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле ажылды фабрикада улуг кичээнгейге алган, үрей кылыышкынга удур демиселди күштелдирген. Ында шынар башкарарының комплекстиг системазын республикада бир дугаар ажыглап киирген. Оон аңгыда фабриканың ажылдакчылары садыглар-биле сырый харылзаалыг. Чоокта чаа аңаа херег-лекчилерниң киржилгези-биле кады садыг ярмарказын эрттиргени таварылга эвес.

Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле чамдык чедиишкиннерни оон аңгыда Кызылдың эът комбинады, сүт заводу, «Тыва даг-дугу» комбинат болгаш өске-даа бүдүрүлгелер чедип алган. Оларда продукцияның шынарын башкарарының системаларын ажыглап киирген азы ажыглап киирер талазы-биле ажылды шудургу чорудуп турар. Ол эки түңнелдерге үндезин-даа боор келген.

Ынчалзажок үрей кылыышкындан болгаш эгидилгеден чидириглер республиканың бүдүрүлгелеринде ам-даа улуг боор артпышаан. Чүгле бо чылдың бирги чартында үлетпүр бүдүрүлгелери 113 муң рубль түңге үрей кылыышкынны болдурган. Ол дээрге эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга элээн улуг. Ол чидириглерниң барык чартык кезиин «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның бүдүрүлгелеринге болдурган. Элегес-Аксының хана материалдарының заводунга үрей кылыышкын 65,5 муң рубль, Кызылдың тууйбу заводунга —26,2 муң рубль түңге четкен. Республиканың элээн хөй бүдүрүлгелери стандартка дүүшпес продукцияны бүдүрерин уламчылавышаан. Хынаан 37 бүдүрүлгениң 29-у стандарттың негелделеринге дүүшпес продукцияны бүдүрүп, сайгарып турары илерээн. Куду шынарлыг, азы харын шуут үрелик продукцияны бүдүрүп турарының бир кол чылдагааны болза, удуртукчуларның эрги ёзу-биле ажылдаар, чаа негелделерни хүлээп көрбес хөөнүнде. партия болгаш хөйнити организацияларының продукцияның шынарынче кичээнгей салбайн, удуртукчулардан шыңгыы негелде кылбайн турарында болур. Планның даалгаларын сан көргүзүглер талазы-биле кандыг-даа арганы ажыглап турган күүседир дээн хөөнүн хараазы-биле чамдык удуртукчулар, специалистер технологтуг чорудугну каржызы-биле хажыдып, куду сорттуг, харын-даа стандартка дүүшпес продукцияны бүдүрүп турар таварылгалар бар.

Продукцияның шынарын экижидеринге амгы үеде кол чүүл болза ажыл-агый удуртукчуларының харысалгазын бедидери болур. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бо чылдың майда хүлээп алганы «Стандартизация болгаш продукцияның шынарының талазы-биле дүрүмнерни хажытканы дээш административтиг харысалга дугайында» Чарлыы стандартка дүүшпес продукция бүдүрүп үндүргени дээш эрге-дужаалдыг кижилерге торгаал чижектиг хууда харысалганы онаарын доктааткан. Республиканың бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының аразында продукция шынарының талазы-биле күрүнениң сагылга-чурумун хажытканын янзы-бүрү боттуг чылдагааннар-биле тайылбырлаарын кызыдарлар база бар. Кадрлар чедишпес, хандырылга багай, дериг-херексел эргижирээн дээш чылдагааннар-ла хөй. Ындыг янзылыг чылдагааннаар чоруктар Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажылагыйында, Чурт, Аъш-чем үлетпүр министерстволарында «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның бүдүрүлгелеринде бар. Хыналдалар кылган үелерде шалыпкын хемчеглерни ап тургаш, олар продукцияның шынарын элээн экижидип аптар, а элээн үе эрткенде эрги-ле «аарыы» кирип келир. Бо чүнү көргүзүп турарыл? Херек болза янзы-бүрү боттуг чылдагааннарда эвес, а удуртукчуларның харысалгазында, шынар дээш оларның дээштиг хемчеглер албайн турарында, сагыш салбазында-дыр.

«Тыва кедээ тудуг» трестиң Туранда ыяш белеткээр пунктузунуң хынаттынган дилиг материалдары шуптузу негелделерге дүүшпес болган. Ол талазы-биле бүдүрүлгеге 187 муң рубльдиң торгаалын онааза-даа, ооң директору В. Чудояков стандартка дүүшпес продукциязын сайгарбышаан турган. Элегес-Аксының хана материалдар заводунуң продукциязын тудугларда кезээде манап турар. Тууйбунуң чедишпезин ажыглап алгаш, ол бүдүрүлге чүгле хемчээлиниң эвес, а харын бижыының талазы-биле стандарт негелделеринге дүүшпес тууйбуну берип турар. Хынаттынган продукциязының 40 хуузунга чугайлыг, азы шыгаан соонда дораан бустур ындыг тууйбуну бүдүрүп турары илерээн.

Аъш-чем үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелеринде продукцияның шынарының талазы-биле ажыл сула деңнелдиг боор артпышаан. Кызылдың, Ак-Довурактың хлеб заводтарының хлеб, хлеб-булочка кылыгларының, пиво заводунуң пивозунуң, газтыг суунуң шынарының негелдеге дүүшпезинде элдептиг чүве чок. Чүге дээрге, оларда технологтуг сагылга-чурумну кезээде хажыдып турар, техниктиг хынадда киндистери шынары багай продукцияны бүдүрерин, сайгарарын хоруур талазы-биле боттарының хүлээлгелерин күүсетпейн келген.

Чонунң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелеринде чонга ачы-дуза чедирериниң шынарының талазы-биле четпестер эттинмейн келген. «Тыва телерадиобыттехника», «Тыва ремхбыттехника» каттыжыышкыннарда амыдыралга ажыглаар техниканы эки септеп кылып бээриниң таарымчалыг байдалдары тургустунмаан. Контролёрларның, хынап-хемчээр, шенээр дериг-херекселдериниң чогундан амыдыралга ажыглаар техниканы канчаар септеп кааныы кым-даа билбес, кандыг-даа магадылал чок. Хепти химиктиг арга-биле аштаарының болгаш будуурунуң Кызылда фабриказының аштаан кылыгларының 52 хуузу, будаанының 25 хуузу стандартка дүүшпес боор турар. Ол бүдүрүлгелерде шынар башкарарының системазын ажылдап кылган, киирген деп көргүзүп турар, ол хиреде стандарттар шуут сагыттынмайн турарындан ону күш чок деп көрген. Соодукчуларны, хеп чуур машиналарны септээрин хораан турган.

Шынар талазы-биле чидириглер, үрей кылыышкыннар дээш харысалгалыг кижилерден шыңгыы негээр, оларга административтиг торгаалды онаары чугула деп чүве билдингир. Чедирген когаралды эгидерин хандырары удуртукчуларның дорт хүлээлгези. Бо талазы-биле республиканың дыка хөй министерстволарының, ведомстволарының удуртукчулары чогуур хемчеглерни алыр үези келген. Партия организациялары, улусчу контрольдуң түс-түс комитеттери бо талазы-биле кичээнгейни улгаттырып, удуртукчулардан шыңгыы негелдени салыр ужурлуг.

Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан шалыпчы күш-ажыл айы чоруп тур

ТАРААНЫ ДҮРГЕН БОЛГАШ ЧИДИРИГ ЧОК АЖААП АЛЫР

Тываның кедээ ажыл-агый дуржулга станциязының төп шаңы бо хүннерде дүн-хүн чок ажылдап турар. Ажыл-агыйның хову-шөлдеринден чаа дужуттуң тараазы хүнде-ле 140—150 тонна чедир мөөңү-биле кээп эгелээн. Сентябрь 18-ке чедир шаңда 1 муң 500 тонна тараа дужуртунген. Ооң хөй кезин арыглаттынган болгаш шыгжамырларже урдунган.

— Ажаалда эгезинде арай ол-шык тараа кээп турган чүве, ам кээп турар тарааны колдуунда чүгле арыглааш, шыгжамырларже уруп, эң эки бирги класстың тараазын савалап, келир чылын тарыыр үрезин кылдыр шыгжап ап эгелээн бис. Шаңда ажылдап турарлардан Марина Чоодуну, Таисия Степановны, Алексей Беспаловту, Кима Папыш-оолду, септекчи Геннадий Парохинни мактап болур — деп, шаңның эргелекчизи Иван Назарович Петров чугаалады.

Тараадан аңгыда шаңда 370 тонна картофель шыгжамырже арыглаттынган болгаш сорттаттынган соонда урдунган.

ЧУРУКТАРДА: шаңның хоочун ажылдакчылары (солагай таладан) Серенмаа Ким-ооловна Оюн биле Кима Севээновна Папыш-оол: шаңда иш.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотолары.

СОВХОЗТАРГА ШАҢНАЛДАР

Кызыл районнуң «Көк-Тей» совхозунуң сүт-бараан фермазының клувунга болган байырлыг хуралга Төрээн чурттуң бедик шаңналын — СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң Хүндүлел бижиин ферманың коллективинге Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. К. Мендуме** тывыскан. 1983—1984 чылдың кыжынында мал кыштаглаашкынын чедиишкиниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга эки түңнелдерни чедип алганы дээш ук коллектив тиилекчилерниң одуруунга киргенин демдеглээн ол.

М. К. Мендуме олар бедик шаңнал-биле байыр чедирбишаан, моон соңгаар-даа темпин кошкатпайн, бүдүрүлгечи бедик көргүзүглер-биле Совет Тываның байырлалынга ужуражырын күзээн. Эрткен чылын ол ферма сүт саарының планын 106,4 хуу күүсеткен. Совхозтуң хаван азыраар комплекзинде немелде деңзиниң центнер бүрүзүнүң бот-үнези планнаттынганындан чиигээн. Эът бүдүрериниң болгаш садарының талазы-биле 4 чыл планы август эгезинде-ле күүсеттинген.

Совхоз бо чылын кышка эки белеткенип турар. Мал чеми белеткээр талазы-биле «Көк-Тей» совхоз — мурнакчыларның одуруунда.

Коллективтиң күш-ажылын үнелээни дээш Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтиргенин илергейлеп, моон соңгаар-даа улам эки ажылдаарынга шинтпирлиң сүт-бараан фермазының бригадири И. П. Сагоян, мурнакчы саанчылар Н. С. Чадамба болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары С. Х. Арапчор, совхоз директору Ю. А. Криленко олар саналынга чугаалааннар.

* * *

1983—1984 чылдың кыжынында мал кыштаглаашкынын чедиишкиниг эрттирери болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедири дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга чедиишкиннерни дээш Өвүр районда «Торгалыг» совхозту СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнаан. Ук шаңналды совхозтуң коллективинге профорлчөвүлелдиң даргазы **Ш. П. Куулар** тывыскан.

ЧЕДЕРНИҢ ТАРААЗЫ

Тываның тараалаң черлериниң бирээзи Чедерниң ховулары бо-ла болгай. Кайнаар-даа көөрге алдын сарыг тараа-биле чергелештир дилиндектей тараан кара девис чайын аңдарган чер ужу-кыдыы көзүлбестеп, ынаар-ла шаттар аразынче чаттылып чоруй барган.

Кызыл — Эрзин аразының чазаглыг автомобиль оруу-биле чорул орарга Бай-Хаакче баар орук оон адырылгаш, Таңды-Уланың бедик сыннарынче углай чорупкан. Ынаар көөрге оруктуң ол-бо талаларында хөй санныг сарааттар, тараа ажааган комбайннар, ажааттынган шөлдүң саваңы көстүр. Ол болза «Тиилелге» совхозтуң механизаторларының кызыл-тас ажаап турар чери болду. Техниктиг ажаалда кылып турган бөлүк комбайннарга келириввиске совхозта партком секретары Ч. У. Монгуш ында ажыл-иштиң байдалы-биле таныштыр тур.

— Тараа ажаап алыышкынынга белеткелди багай эвес чоруткан бис. Комбайннарның, жаткаларның, тараа арыглаар, кургадыр машиналарның септелгезин болгаш четчелээшкинин чогуур үезинде чоруткан, механизатор кадрлар четчир— деп, ол бистерге ниити байдалды таныштырды. — Совхозтуң ажыл-ишчилери он алды муңга тарааны ажаар ужурлуг, ону Совет Тываның 40 чылының байырлалынга чедир ажаап доозар сорулга салдынган, ынчангаш сентябрь 17-де ажаалдаже кирдивис, бүгү-ле күштү олче мөөңзээн бис — деп, Чимит-оол Уткушович чугаазын уламчылады.

Шынап-ла, ажаалдаже организастыг кирген. Ажыл-агыйда механизастаттынган үш отряд бар, оларның тараа ажаар техниказын шуптузун чаңгыс черде мөөңзээн, баштайгы хүнде чээрби үш комбайн тавычалай кескен тарааны ажаап кирген, чеди комбайн тарааны тавычалай кестирип турар, көргүзүглер багай эвес болган. Комбайннар колдуу туруушкун чок ажылдаан. Эртен эртеден орай дүнеге чедир ажылдап тургаш, хоочун механизатор Сундук Дадар-оол 23 бункер тарааны складче чоруткаш, ол хүн чарыштың тиилекчизи болган. Куулар Эрес-оол, Сарыглар Очур-Сат болгаш өскелерниң-даа көргүзүглери эки.

Механизаторларның чемин шуут-ла ховуга сөөртүп эккээр, техниктиг ажаалданы чорудар звенону эргежок чугула дериг-херекселдер-биле четчелээн, кывар-чаар материалдар белен.

— Механизаторлар кончуг тура-соруктуг ажылдап эгелээннер, ындыг-даа болза дүрген ажылдаарынга шаптыктай бээр четпестер баштайгы хүнде-ле илереттинген — деп, партком секретары хомудап чугаалап-дыр. — Комбайндан тараа сөөртүр машиналар чедишпес болган, ынчангаш комбайннар машиналар келирин манаар, ужурга таваржып турар.

— Кедээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазындан 25 чүък машиназын бо совхозче чорударын дилээн бис, чүгле беш машина чоруткан, оларны безин тараа сөөртүрүнге таарыштыр кылбаан — деп, бо автобазаның начальниги Д. И. Стахурлов дыка-ла харысалга чок кижи-дир — деп, аңаа турган Кызыл районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының даргазы А. И. Семенов чугаалай-дыр. Машиналар чедишпейн турарының чылдагааны ында дээрзи билдине берди.

Совхозка ажылдаары-биле келген машиналарның чолаачылары Ситников, Соломатов, Барыбин олар тараа ажаап эгелээр хүнде арагалап хүнзээн, чүнү-даа кылбаан, бо эштерин автобазаның удуртукчулары чогуур хемчээн алыры негеттинип турар.

Ховудан тараа доораан-на төп шаңда дужуп турар. Ооң арыглаашкынын дүн-хүн чок чорудар үш ээлчегин организастаан, четчир санныг техника бар.

— Ховудан келген тарааны саадал чокка хүлээп алырын, арыглаарын, ынай-бээр сайгарарын дүрген организастап эгелээн бис. Шаң ажылдакчыларының бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг болзун дээш столованы ажыткан, ооң ажылдаар шактарын таарыштыр кылган. Баштайгы хүнде үш чүс тонна хире тараа шаңда душкен, ооң арыглаашкынын саадал чокка доостувус — деп, шаң эргелекчизи Б. С. Седип бистерге чугаалады.

«Тиилелге» совхозтуң ажылчыннары бо чылын күрүнеге 4,2 муң тонна тарааны садар хүлээлгелиг, ону ажыр күүседириниң бүгү аргалары бар. Баштай ажааттынган шөлдүң бир гектарындан ортумаа-биле 14 центнер дужут ажаап алдынганы ону долузу-биле бадыткап турар.

Чедерниң ховуларынга өскен эки шынарлыг кызыл-тастың баштайгы тоннаалары Кызылдың сайгарылга баазазында кирип эгелээн.

Т. ХЕРТЕК.

Кызыл район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле республиканың бөлүк пропагандистерин шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Хөй чылдарда үре-түңнелдиг пропагандисчи ажылы дээш **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии**-биле шаңнаары болза:

Дерме Чигеевич **Доржу** — Тес-Хем ыяш ажыл-агыйының директору, коммунистиг күш-ажыл школазының пропагандизи.

Анатолий Иванович **Митус** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының кол геологу, эртемниг коммунизм школазының пропагандизи.

Барыммаа Дажыевна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң кол экономизи, тодаргай экономика школазының пропагандизи.

Валентина Абрамовна **Чихачёва** — Тываның сүт комбинадының директорунуң оралакчызы, эртемниг коммунизм школазының пропагандизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ**.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ**.

Кызыл хоорай,
1984 чылдың сентябрь 18.

Дүвүренчиг медээ

АЖЫК ДЭЭР АДААНДА

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының шаңнарында сентябрь 19-туң байдалы-биле алырга, 400 тонна картофель ажык дээр адаанда чытпышаан. Ооң иштинде «Ленинчи орук» совхозта 180 тонна, СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозта 70 тонна, «Енисейде» — 30 тонна, «Бурунгаарда»—37 тонна, «Совет Тывада»—40 тонна ажааттынган картофель херегленкчилерни манап, ажык дээр адаанда чыдар.

Районнуң ажыл-агыйлары Садыг министерствозу, Респотребсоюз-биле керээни чарып алган болза-даа, садыг организациялары керээни күүсетпейн, ажааттынган картофельди ажыл-агыйларның шаңнарындан ёй-шаанда чулуруп албайн, магазиннерже киирбейн турары ол.

С. МЕТЕЛЕВ,
райкүускомнуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДЕРДЕН ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРЕР

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң суурунда партияның цех организациязы улуг эвес, ында СЭКП-ниң чеди кежигүнү болгаш партия кежигүнүнге бир кандидат бар. Ынчалза-даа партия организациязының ажылы ында кежигүннер санындан эвес, а ооң практиктиг ажыл-херээнден, коллективти сырый каттыштырып, коммунистерниң кичээнгейин экономиктиг, политиктиг, кижизидилге талазы-биле бүгү сорулгаларны шиитпирлээринче мөөңнеп билиринден тодаргай көстүр болгай. Ол сорулгаларны Кара-Булуңда канчаар шиитпирлеп келгенинниң дугайында чугааны ында коммунистер отчёт-соңгулдалыг хуралга кылганнар. Суурнуң ажыл-агыйын бүдүрүлгениң эң-не чугула ийи участогунга хуваай көрүп болур. Ол — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, дуржулгалыг бригадир Ф. А. Родионова удурткан Кара-Булуң СБФ-зи болгаш мал чеми белеткээр бригада болуп турар.

Партия организациязының секретары А. О. Шавы болгаш санал берген коммунистер кол кичээнгейни ол ийи коллективтерде, организакчы политмассалыг ажылче угландырганнар. Ниитизи-биле алырга үстүнде ферманың коллективи бир демниг, кадрлар турумчуй берген, оларның кылган эки ажылдары, кызымаккай күш-ажылчылар-биле чедип алган күш-ажылчы чединишкиннери эвээш эвес. Эрткен чылын болгаш бо чылдың сес айларында ферманың коллективи социалистиг чарышка эки көргүзүглерлиг ажылдаан. Ол чарыштың мурнакчыларының аразында коммунистерден саанчы Е. Д. Монгуш, инек кадарчылары М. Ш. Ооржак, Н. К. Балчир олар болгаш өскелер-даа бар. Коммунистер боттарының хуузунда үлегери-биле ферманың коллективин ажыл-ишче башкарып келген. А мал чеми белеткээр бригада бо чылын база эки ажылдаан. Тараа культураларының дүжүдүн өстүрүп, чаа дүжүттүң баштайгы тонналарын шаңдан күрүне шыгжамырынче чудурүп эгелээн. Эрткен чылга деңнээрге сигенни, силосту, сенажты элээн хөйнү белеткеп алган. Ынчалза-даа илеткелчи болгаш санал бергеннер чединишкиннерге оожургавайн, ажыглаза чогуур курлавырларже, четпестерже кичээнгейни кол угландырганнар.

Ферманың коллективи Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган, коллектив бригада аргазы-биле ажылдаарынче бо чылын кирген, ынчалза-даа ол ажыл чогуур деңнелге четпейн турарын коммунист Ф. А. Родионова саналынга демдеглээн.

Ылаңгыя чайгы үеде сүт саалдазын көвүдедири көрдүнген турда ол планнаттынганындан 97 кг кудулаан. Продукцияның шынарын багай деп шуут чугаалаза чогуур, сүттүң барык 70 хуузун ийиги сортка болгаш сорт чокка дужаап турар. Чаш малды камгалап ап турарывыс чавыс деңнелде. Ындыг турбуже, партия организациязы күш-ажылчы коллективте сагылга-чурум үрээр кижилерге хамаарыштыр шыңгыы, принципиалдыг негелдени чедип албаан.

— Малдың продуктулуун бедидериниң курлавырлары бисте бар. Партия организациязы ферманың специалистери болгаш удуртукчулары-биле кады чайгаар үнген одарларны ажыглаарын экижидер талазы-биле шыңгыы негелделиг чорукту чедип албайн, малды чай дургузунда тулаага болгаш чаңгыс черге кадарып турары четпес — деп, сүт-бараан фермазында кадарчы М. Ш. Ооржак болуңун саналынга чугаалаан.

Күш-ажылчы коллективтерде, фермада болгаш бригадада социалистиг чарышты организастаарда ёзу барымдаалаар чоруктар бар, совхозтуң профэвилел комитединиң (даргазы Е. И. Зайцева) талазындан бо ажылга кошкак дуза чедирип турарын саанчы Е. Д. Монгуш саналынга шүгүмчүлээн.

Коммунистер ажыл-агыйда өске-даа четпестерни сайгарып тура, чуртталга бажыңнарының, мал кажааларының тудугларын үндезини-биле экижидериниң чугулазының дугайында айтырыгны база тургускаппар.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер партия организациязының хүрээлеңин организас-политика талазы-биле быжыглаарының чугулазын демдеглеп, ооң дайынчы арга-шинээзин бедидеринче угланган болдалдарны илергейлээннер. Бо хүннерде суурда ажылдап турар кижилер чеден ажыг, а оларның чүгле он хуузу партияның хүрээлеңинде турар. Фермада ажылдап турар дөртен кижиниң чүгле дөртү коммунистер болуп турары эвээш.

Ол ышкаш чамдык коммунистерниң партия организациязының ажылынга киржилгези чавыс. Бо талазы-биле ажылды идепкейжидери чаа составтан негеттинип турар.

Партияның цех организациязының хуралынга СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко киржип, чүве чугаалааш, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының болгаш партия обкомунуң IV пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр партия организациязының коллективке башкарыкчы ужур-дузазын, дайынчы арга-шинээзин бедидеринче, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуурунче күштү мөөңнээр талазы-биле сорулгаларга доктааган.

В. ГЛУХОВ.

Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың мурнакчы ажылчыны Кама Монгуш Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилериниң одуруунда. Ол бо хүннерде руда чуурар цехте аныяк ажылчыннар-биле кады ажылдап турар. Хову-Аксынга ажылдап келге-ле, бо ажылчын элээн үр апарган. Ооң күш-ажылчы оруу макталдыг. Чыл санында бүдүрүлгениң шалыпчызы болуп келген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга база соңгудуп, хөй-нииитиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип келген. Кама Монгуш чайын республиканың мурнакчы ажылишчи херээженнериниң Кызылга болган хуралынга база киржип чораан.

ЧУРУКТА: Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны Кама Монгуш.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШАЛЫПЧЫ БРИГАДА

Москвада бирги бажың тудуунуң комбинадының бүдүрүлге коллективтериниң аразынга улуг Тиилелгениң дөртен чылынга тураскааткан күш-ажылчы ээлчегге эң дээре көргүзүгнү А. Бондаревтиң комплекстиг бригадазы чедип алган. Эң бедик деңнелче мурнакчылар көдүрлүп үнген: дөрт каъттарның-секцияларның монтажын үш хүн дургузунда олар кылып турар.

Таптыг-ла 25 чыл мурнунда шалыпчы ажылдыг бо коллективке найысылалдың тудугжуларының иштинден бир дугаарында коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты тывыскан. Ол үеден бээр олар эки ажыл-херектери, үнелиг эгелээшкиннери-биле бедик адын бадыткап келген. Чижээ, чаңгыс аай каталогтуң кезектери-биле он алды каът чуртталга бажыңнарын тударын тудугжулар шиңгээдип, Москваның бедик каъттарлыг кварталдарын дүрген тударының үлегер-чижээн көргүскен. Бешки монтаж эргелелиниң бо интернационалчы коллективиниң кежигүннери шалыпчы күш-ажылы дээш күрүнениң бедик шаңналдары-биле демдеглеткен, оларның аразында — Улустарның найыралы орденниң эдилекчизи Л. Худяков.

Ол үеден бээр хоочуннуң кылган ажыл-херектериниң аразында — ынак хоорайының проспектилеринде болгаш шөлдеринде туткан бажыңнарының бүдүн-бүдүн кудумчулары, эчизинге чедир шиңгээдип алган каш-каш холушкак мергежилдер, ам дуржулгалыг монтажниктер болу берген ооң хөй-хөй өөреникчилери.

Гитлержи Германияны чылча шапкан Тиилелгениң юбилейин шалыпчы күш-ажыл-биле демдеглээр дээн москвачыларның патриотчу эгелээшкининден бригаданың кежигүннери чыдып калбаан. Тудугжуларга Л. Худяков санал киирген: бо чылда бригаданың онаалдазын хуусаадан эрте күүседир — он бир квартираны немей тудар, бир хүннүң ажылдап алыр акшазын Поклонная дагга тудар Тиилелге тураскаалының тудуунуң фондузунче шилчидер. Ажылчынның саналы бир үн-биле хүлээп алдынган. Крылатскоеде тудуп турар он чеди каъттыг бажыңның тудуун хуусаадан эрте бедик шынарлыг кылдыр тудуп доозарын шиитпирлээн.

Мурнакчыларның патриотчу чаа кыйгырыы тудугжуларның аразынга деткимчени алган: Москвада бирги бажың тудуунуң бригадаларының хөй кезии улуг Тиилелгениң юбилейинге уткуштур планын ажыр күүседирин хүлээнген.

Л. МАКСИМОВА.

Профэвилел амыдыралы

САГЫЛГА-ЧУРУМНУ БЫЖЫГЛАВЫШААН

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.), февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге, ол ышкаш Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуга дүүштүр ажыл-ишчилер ортузунга политмассалыг, организакчы ажылды чорутпушаан, бистиң совхозта күш-ажылчы коллективтер Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чарышты калбарткан.

Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, совхозта күш-ажылдың сагылга-чурумунуң экижээни элээн көскү. Ажыл шагы үзер, хөй-нииитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар эвээжээн. Бо талазы-биле ажыл совхозтуң СБФ-зинде, ногаа бригадазында эки тургустунган. Ногаажылар күрүнеге продукция садарының эрткен чылда планын чеди катап ажыр күүседип, чединишкинниг болганнар. Сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың бирги чартыында моон мурнундаазындан эки ажылдап, сүт саалдазының чартык чыл планын 113,7 хуу, күрүнеге садарын — 114,8 хуу боттандырган. Хойжулар күрүнеге дүк садарының чыл планын күүсеткен.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуну боттандырар сорулга-биле 1984 чылда совхозтуң администрациязы биле профэвилел комитединиң аразында чарган коллективтиг керээде элээн чаартылгаларны киирген. Чижээ, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар сорулга-биле ажыл шагы үскен, корум-чурум үрээн кижилерге хамаарыштыр шыңгыы хемчег ап, ажыл шагын чылдагаан чок үскен хонуктарын ээлчеглиг шөлээзинден казыырын, чуртталга бажыңнары алырының оочуруун, ээлчеглиг шөлээзиниң графигин өскертип соңгаарладырын чурумчуткан. Өске-даа хемчеглер ында көрдүнген болгаш боттандырып турар бис.

Совхозта профэвилел организацияларын (ногаажыларда, СБФ-зинде — даргалары А. Немцова, Б. Нүрзет), профилактика чөвүлели, эш хуу суду күш-ажылчы коллективтерде ажыл-ишчилерниң ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдарга идепкейлиг киржип турар апарган. Хуралдарга чурум үрээннер, ажыл шагы үскеннер-биле шыңгыы чугаалажыр, чамдык түңнелдерин чедип ап турар.

Үстүнде адааныыс коллективтерде ажыл шагы үзер, корум-чурум үрээр кижилер эвээжээн. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга социалистиг чарыш бир кол черни ээлээн. Чарыштың негелделерин чаарткан. Түңнелдерин үндүрерде чүс баллдыг системаны барымдаалаар. Коллективтерниң, звеноларының, ажылчын бүрүзүнүң ажылының кол көргүзүглеринден ангыда, школачы уругларының өөредилгези, күш-ажыл хоойлузун сагып турары, өг-бүлениң культуразы дээш өске-даа көргүзүглерни барымдаалап турар. Түңнелдерни үндүрер үеде, үстүнде көрдүнгени чүүлдерниң кайы бирээзи күүсеттинмээн таварылгада, ынчан нииити түңнелге чогуур саннар четпес болганда, ол коллектив азы ажылчын шаңнал алыр эргезин оскунар. Бисте бо система ногаажыларда кол черни ээлээн.

Быжыг сагылга-чурум дээш өске-даа хемчеглерни ап чорудуп турза-даа, чедир кылдынмаан ажыл хөй. Чамдык чурум үрекчилерин, арагачыларны чеже-даа ыяттырып, чагып сургаарга, хоойлу-дүрүмнү сагыырын сагындырарга бичии болгаш-ла катап «хоочузу» кире бергилээр. Чылдагааны? Кижилер-биле ажылдың дээштиг аргаларын ажыглап шыдавайн турарывыста болуп турар. Чамдыкта бригадирлер, участок даргалары безин чурум үрекчилерин камгалап, шын эвес туружун көргүзе бергилээр. Совхозта МТМ болгаш автогараж коллективтериниң удуртукчуларынга ол хамааржыр.

Партком, көдээ Совет, совхоз дирекциязы-биле кады профэвилел комитеди моон-даа соңгаар бир демниг, инициативалыг ажылдаар, кижилер-биле ажылды доктаамал чорудуп, чурум үрекчилериниң херээн чон мурнунга шыңгыы көрүп, дээштиг хемчеглерни алыр апаар. Кижилерни мырыңай хоржок болган таварылгада ажылдан үндүрүп турар бис. Ынчан күш-ажыл дептеринге чогуур бижилгени кылыры албан. Мону Күш-ажылчы коллективтер дугайында чаа хоойлу ынчаар негеп-даа турар. Ылаңгыя арагалаарынга сундулуг кижилер биске бо талазы-биле чүктешки болуп турары чажыт эвес. Ындыгларның учёду тургустунган. Чамдык «берге» кижилерни албадал-биле эмнедип-даа келдивис. Ынчангаш күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-нииитиниң корум-чурумун үреп турар кижилерге хамаарыштыр шыдажыр аргажок байдалды тургузуп турган, ажылдың организастыын чедип алыр сорулгалыг бис.

Совет Тываның 40 чыл оюн хүн келген тудум чоокшулап орар. Аңаа уткуштур социалистиг чарыш чаа ёзу-биле хайныккан. Бисте 375 ажылчын тус-туста социалистиг чарышта киржип турар. Совхозтуң күш-ажылчы коллективтери, тус-тус ажыл-ишчилери бар арга-курлавырларны санап көргеш, күрүнеге сүт садарының чыл планын ноябрь сесте, ногааны сентябрьда, эът садарының тос айлар планын октябрь онда күүседирин, Совет Тываның юбилейин төлептиг уткуурун хүлээнген. Совхозтуң коммунистери, ажыл-ишчилери сөглээн сөзүн ээлээрлер.

В. САГДЫ.

«Кара-Хаак» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

Эртемге эргежок чугула солун чүүлдерни Грузин ССР-ниң Эртемнер академиязының Археологтуг шинчилелдер төвүнүң доктаамал ажылдаар Мцхеттиң археология экспедициязы Чөөн Грузияның төөгүлүг Картли облазының делгем девискээринден тып турар. Республиканың Эртемнер академиязының академиги А. М. Апакидзе ол экспедицияны удуртуп турар.

Бурунгу шагның Картли хаан үезиниң материалдыг культуразын өөренип көөрү эрткен чүс чылдың 60 чылдарында эгелээн, а ында доктаамал казышкыннарны 1937 чылдан бээр чорудуп турар. Ол үениң дургузунда кылдынган археологтуг казышкыннарның болгаш шинчилелдерниң түңнелинде тывылган чүүлдер — дой-довурактан сава кылыр уран арганың болгаш хүлерни база демирни ээлдирериниң, хоорай тудуунуң тураскаалдары Мцхет чериниң чурттакчыларының материалдыг болгаш угаан-бодал культуразын шинчилээринге улуг ужур-дузалыг болуп турар. Мцхетти музей хоорай кылдыр чарлааны-биле холбаштыр ук тураскаалдарның хөй кезиин бүгү нииитиниң сонуурган көрүүшкүнүнге делгээр кылдыр белеткээн.

ЧУРУКТА (солагай таладан оң талазынче): төөгү эртемнериниң кандидады Александр Новешвили, улуг лаборант Этери Хахнашвили, Михеттиң археология экспедициязының удуртукчузу академик Андриа Апакидзе, улуг лаборант Изольда Манджагаладзе, төөгү эртемнериниң кандидады Анзор Сихарулидзе болгаш Мцхетте казышкыннарның экспедиция начальнигиниң оралакчызы Вахтанг Николаишвили.

Г. ШАРАШЕНИДЗЕНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮШТҮ МӨӨҢНЕВИШААН

Бай-Тайгада «Мурнакчы» совхоз 1762 тонна мал чемин белеткээн болгаш мал чеминиң белеткелинче бүгү күштү мөөңнээн.

Чаңгыс-Терекке 371 гектар шөлде көк-сула ажаалдазы чорупп турар. Ында ийи комбайн суланы тавычалай кезип турар. Суур чоогунда 36 гектар шөлде көк-суланы ажылчыннар болгаш суурда албан, организация черлери, агитквартиралар чурттакчылары хол кадыыры-биле кескеш, бөлүп сараттап турар. Ында шупту 123 кижи хаара туттунган. Ниитизи-биле шөлдерде 285 хире кижи доктаамал ажылдап турарлар.

Совхозтуң дирекциязы социалистиг чарышты он хонуктап түңнеп, тиилекчилерин шаңнап, мактап турар. Сөөлгү он хонуктуң түңнелинде хол кадыыры-биле кезер коллективтерден Шуй ортумак школазының техниктиг ажылчыннары болгаш башкылары, сугатчылар, № 8 агитквартираның чурттакчылары тиилекчилер боoп, шаңналдарны алгылааннар.

А. КАНЧЫЫР.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

РИГА. Картофель ажылының талазы-биле Латвияда тускай ажыл-агыйлар ону чүгле өстүрер эвес, харын база онча-четче болурунуң талазы-биле ажылды долузу-биле кылып чорударын боттарынга хүлээнип турар. Ынчангаш ам ындыг колхозтар болгаш совхозтар картофельди хоорайларның баазаларынга дужаавайн, боттарынга кадагалап, шыгжаары-биле арттырып ап турар апарган. Агроүлетпүр комплекстериниң ажыл-ишчилери картофельчилерниң дуржулгазын ажыглавышаан, морковь, яблоктар болгаш өске-даа ногааларны база кат-чимистерни кадагалаар шыгжамырларны шуутла шөлдерниң чанынга тудуп турар. Ооң соонда оларны херeглей берген хемчээлин ёзугаар магазиннерже чорудар.

ТАШКЕНТ. «Дальвершин-1» совхозка өстүрген кат-чимистиң байлак дүжүдүн уруглар садынга халаска дамчыдып берген. Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларындан чанып келгеш, кат-чимис садының үндезинин эгелеп салган кижи—ол совхозтуң хоочуну Вахаб Манаповтуң дилээнин ёзугаар ону ынчаар шиитпирлээн. Совет шериглерниң гитлержи Германияны чылча шапканындан бээр 40 чылынга тураскаал кылдыр Вахаб Манапов келир чазын чимистиг ыяштарның чаа одуругларын олурткаш, ону Тиилелге аллеязы деп адаарын шиитпирлээн.

КОПЕЙСК. (Челябинск область). Челябинсктиң «Бурунгаар» совхозунга картофель ажаап алырынга бүдүрүлге черлериниң чүс-чүс ажылчыннары — шефчилер херeглеттинмейн барган. Ында картофель өстүрериниң ажылын комплекстиг механизастаарының аргазын ажылдап кылган. Наряд чокка ажылдаар звеноларга 40 ажыг комбайнны быжыглаан. Хоорайлардан шефчилерниң дузазы-биле тудуп тургускан механизастаттынган тускай пунктуларда картофельди сорттап турар. Ам «Ийиги хлебтиң» эң делгем — 1300 гектар шөлүнүң дүжүдүн эрткен чылдыындан ийи катап дүрген— чүгле ийи неделя иштинде ажаап ап турар.

ОШ. Киргизияның хөвең ажылының талазы-биле дуржулга станциязының ажылдакчылары мал чемнери тарыыр шөлдерден чаңгыс чайның иштинде кукуруза мочургаларын болгаш свёкланы-даа ажаап ап турар. Олар кукурузаның ногаан массаларындан мочургаларны ажаап алган соонда шөлде арткан свёкланы өстүрүп эгелээр. Ол чедиштир өзерге, база-ла ажаап ап турар. Ынчангаш чер ажылдакчылары гектар санындан-на 50 центнер мочургаларны, 400 центнер силос массазын болгаш 300 центнер чигир свёкланы ап турар.

(СЭТА).

ЧЕРНИ, ООҢ БАЙЛАКТАРЫН ХУМАГАЛААР

Бистиң чуртувустуң чер иштиниң чиг-эт курлавырлары хелчок байлак. Улус ажыл-агыйынга ону ажыглап турарының хемчээли улам өзүп турары-биле казымал байлактарны эртемге үндезилеп, хумагалалдыг болгаш комплекстиг ажыглаарының ужур-дузазы улам улгадып турар. Бо талазы-биле бүгү бүдүрүлгелерниң, организацияларның албан черлериниң удуртукчуларының, специалистерниң, тус-тус хамаатыларның харысалгазы ынчангаш улам улуг негелдеге дүгжүр ужурлуг.

Тыва АССР-ниң девискээринде чер иштиниң дыка хөй янзы казымал байлактарын геологтар ажыткан болгаш оларның курлавырларын тодараткан, ССРЭ-ниң Күрүне баланзазында киирген. Оларның дыка хөйүн шапкын ажыглап-даа эгелээн. Ак-Довуракта даг-дүгүн, Хову-Аксында кобальт болгаш өске-даа ховар металлдар рудазын Терлиг-Хаяда мөңгүн-суун тып, ажыглап турары чүгле республика эвес, а эвилел ужур-дузалыг. Каа-Хемниң болгаш Чадаананың хөмүр-дажы бүгү Тываны одаар чүүл-биле хандырып турар. Дус-Дагның даш дузу база ажыглалда. Үш-Белдирниң изиг суглуг, Чедерниң малгаштыг аржааннарында курорттар ажылдап турар. Минералдыг хөй чүүл тудуг материалдары калбаа-биле ажыглаттынып турар. Чоокку үеде ажыктыг казымалдарны тывар болгаш ажыглаар талазы-биле чаа-чаа бүдүрүлгелер туттунуп эгелээри чугаажок.

Совет күрүне чурттуң минералдыг курлавырларга негелде-херeглелдерин улам долу хандырарынче сагыш салбышаан, бойдус байлактарын келир салгалдарга арттырарынче, оларның камгалалынче эвээш эвес кичээнгейни угландырып турар. Бо айтырыг талазы-биле чүгле сөөлгү чылдарда безин элээн каш доктаалдарны хүлээп алган. Оларның аразында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1972 чылдагы «Бойдус камгалалын күштелдирер болгаш бойдус курлавырларын ажыглаарын экижидер дугайында» доктаалы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Казымал байлактарны казып тып, баштайгы арыглап кылып турар үезинде чидириглерни эвээжедир талазы-биле хемчеглер дугайында» 1970 чылдагы доктаалы, ооң соонда 1978 чылда хүлээп алганы бойдус камгалалының болгаш бойдус курлавырларын ажыглаарын экижидер немелде хемчеглер талазы-биле доктаалы хамааржыр.

«ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның чер иштиниң дугайында хоойлужудулгазының үндезиннери» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 1975 чылда, «Чер иштиниң дугайында РСФСР-ниң кодекизи» 1976 чылда РСФСР-ниң Дээди Совединиң хүлээп алганы улуг ужур-дузалыг документилер болур.

Чер иштиниң байлактарын камгалаарының талазы-биле нормативтиг документилерни күштүг боор турар хоойлуларга дүүштүр эде тургузары амгы үеде боттанып чорупп турар. Даг хайгааралының дугайында чаа дүрүмнү ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдагы доктаалы-биле бадылаан. Ол ышкаш чер иштин геология талазы-биле өөренип көөр ажылдарны чорудуп турарынга күрүне контролюнуң дугайында дүрүмнү база бадылаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1978 чылдагы Чарлыы-биле чер иштиниң дугайында хоойлужудулганы үрээн дээш административтиг харысалганың хемчеглерин доктаадып тургускан. 1975 чылдан эгелеп чыл бүрүде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планынга «Чер иштиниң камгалалы болгаш минералдыг курлавырларны чөп ажыглаары» деп тускай кезек айы-биле планныг даалгаларны бадылап турар апарган. Минералдыг чиг-эт курлавырларын ажыглап турарының күрүне хайгааралын 1986 чылда тургузарын немелде хемчеглер дугайында бо чылын хүлээп алган доктаалда айыткан.

Бо доктаалдарны болгаш дүрүмнерни алгаш көөрге, бистиң чуртувуста бойдус байлактарын, ооң иштинде чер иштиниң байлактарын камгалап, чөп ажыглаарынче кайы хире кичээнгей салып турары илдең.

ССРЭ-ниң Күрдаг-техниктиг хайгааралының Тыва АССР-де тускай төлээлеттирген органы болза Красноярск округ эргелелиниң Тывада даг-техниктиг инспекциязы болур. ССРЭ-ниң даг-техниктиг хайгааралының органнары боттарынга тывыскан эргелерге болгаш хүлээлгелерге дүүштүр казымал байлактыг черлерни ажыглаарынга тускайлап бээрин, ажыглап каапкан байлактарлыг черлерге тудугларны кылырынга чөпшээрел бээрин боттандырар, казымал байлактыг черлерниң шын ажыглалын, геологтуг шинчилелдерин чорудуп турарын контрольдаар, даг ажылдарының кижилерниң кадыынга, бойдуска, тудуг-суурга хора чогун тодарадыр, шахталарны, рудниктерни, карьерлерни хаарының, ажылдап кылырын соксадырының чурумун сагыырын хандырар болгаш өске-даа ажылдарны кылыр ужурлуг.

Тываның даг-техниктиг инспекциязының хыналда-профилактика ажылдарының түңнелдеринден алгаш көөрге, дыка хөй ажылдар бисте чер иштиниң дугайында хоойлужудулгага дүүшпес кылдыр, хажыдыышкыннарлыг боттанып турар.

Амгы үеде республикада улус ажыл-агыйының янзы-бүрү тудуглары шапкын темпилиг чорупп турар. Оларны тудуп турар үеде бистиң девискээривистиң дыка улуг кезиинде хөмүр-даш тывыштыг черлер бар деп чүвени уттуптар чоруктар кайы хөй. Элегес-Аксының хана материалдарының заводу Кызыл-Мажалыктың эът комбинады кандыг-даа чөпшээрел чокка казымал байлактыг черлер кырында туттунган. Ол ышкаш чамдык оруктарны, Чаа Шагаан-Арыг, Чадаана хоорайларны, Каа-Хем, Сарыг-Сеп суурларны төлевилеп, тударда оларның адаанда каъттарында казымал байлактыг черлер чок дугайында геологтарның шиңзылгазы чокка тудуп эгелээн боор турар. Адаанда казымал байлактыг черлерге тудугларны кончуг ховар таварылгаларда, чүгле ССРЭ-ниң даг-техниктиг күрүне хайгааралының чөпшээрелин ёзугаар чорудуп болур.

Үстүнде негелделерни күүсетпейн барганындан улус ажыл-агыйы когаралга таваржыр, тудуп каапкан черлерге казымал байлактар ажыглалы болдунмас, азы тудугларны көжүрер ужурга таваржыр болгай.

Элезин, дой, сай, тудуг дажы болгаш өске-даа нептерээн минералдыг чиг-этти тып, ажыглап турар үеде улуг хажыдыышкыннар кылдынып турар. Ол тудуг материалдарын хөй-хөй организациялар казып тып, ону даг ажылдарының дүрүмнеринге чөрүштүр боттандырып турары хөй. Чиг-эт курлавырларын ап каапкан черлер бисте колдуунда ажыглалга катап кирбес кылдыр октаттынган болур. Бо айтырыг талазы-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1979 чылда тускай доктаалды база хүлээп алган. «Чер иштиниң дугайында РСФСР-ниң кодекизин» боттандырар талазы-биле чер-чер Советтери эвээш ажылдап турарын чер болгандан көрүп болур. Минералдыг тудуг материалдарын казып тып турар бүдүрүлгелерден чүгле чаңгыс «Тыва тудуг каттыжышкыны» ол черлерни даг-техниктиг инспекцияны дамчыштыр Красноярск эргелелинде бүрүткеткен. Ооң өске организациялар, бүдүрүлгелер хоойлу-дүрүмнү үреп турары ол болур. Курбанк болгаш Тудуг банкызы даг болгаш ол чергелиг ажылдарга акшаландырышкынны ол ажылдарны чорудар черин тускайлап демдеглээн херeчилели чокка боттандырып турары хоойлуга дүүшпес.

Кызыл девискээринге минералдыг тудуг материалдарын казып тывары чаңгыс организацияга — «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынга мөөңнээр дугайында Кызыл хоорай Совединиң күүсекомунуң 1979 чылдагы шиитпири мынчага боттанмаан. Республиканың даг-тывыш үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң артынчыларын тудуг материалдарын белеткээринге ажыглаар дугайында айтырыг база чогуур кичээнгейге алдынмайн келген. Бо талазы-биле улуг арга-курлавырлар бар. Чүгле «Каа-Хем» хөмүрдаш разрези биле «Тыва даг-дугу» комбинат чыл санында 2,5 миллион кубометр даг породазын тып, чыый урүп турар болгай. Ол бүдүрүлгелер ону боттарының ажылы деп санавайн, херекке албайн турар. Тываның геология-шинчилел экспедициязы база-ла бо талазы-биле сонуургалын илеретпейн келген.

Чер иштиниң казымал байлактарын, черни чөп ажыглаар талазы-биле хөй-нииити организацияларының киирип турар үлүү бисте эвээш. Бойдус, чер, казымал байлактар камгалалының айтырыы кайда-даа чидиг-биле тургустунган бо үеде 40 харлап турар Совет Тываның ажылчы чоннары бо айтырыгны база чугулалап, келир үеге ооң ужур-дузазын үнелеп көрүп, идепкейлиг ажылдарны чогуур органнар алырынче сагыш салыр хүлээлгелиг.

Б. БЫКОВ.

Тываның даг-техниктиг хайгаарал инспекциязының инспектор-геологу.

«ЧАЙГЫ» ШАКТЫ СОЛУУРУНУҢ ДУГАЙЫНДА

Үе-шакты санаарындан өскерлиишкинге чурттакчы чоннуң чоорту таарыжырының байдалдарын чингедир, «чайгы» шакты киирериниң болгаш солуурунуң хүнүн Европаның чурттары-биле бир дөмей болурун хандырар сорулга-биле база дүвеки үеде транспорттуң ажылының эвээжээрин барымдаалааш, ССРЭ-ге моон соңгаар «чайгы» шакты чылдың-на мартының сөөлгү воскресеньезинде 2 шактан эгелеп киирер болгаш сентябрьның сөөлгү воскресеньезинде 3 шакта ону солуурун ССРЭ-ниң чаңгыс аай шак болгаш эталоннуг частота талазы-биле күрүне комитеди дыңнадып турар.

Аңаа холбаштыр 1984 чылда «чайгы» шакты Совет Эвилелиниң бүгү девискээринге сентябрь 30-де 3 шакта шак согуунуң бир шак аткаар тырттары-биле солуур.

(СЭТА).

ДАЙЫН ҮЕЗИНИҢ ТАЙБЫҢ ТУДУУ

Москва метрозунуң чер адаанда чаа вокзалы — «Кантемировская» станция кызыл гранит даш-биле чайыннандыр шыптынып кан. Элээн каш айлар эрткен соолунде станция пассажирлерни хүлээп ап эгелээр. Амдызында ында шеверлел ажылдарын чорудуп, дериг-херекселдерни эптеп турар. Горький — Москворец Лучиниң ажыглалга киирер участогу оортан эгелээн. Чогум-на ону дамчыштыр ак-көк поездилер хөй миллион чурттакчылыг хоорайның чаа-чаа районнарынга чедир чоруур.

«Кантемировская» — бистиң улуг Төрээн чуртувустуң чүгле бөгүнгү чаагай эртинези эвес, харын-даа ооң алдарлыг эрткен үези-дир: маадырлыг танк дивизиязынга алдар кылдыр станцияны «Кантемировская» деп адаан.

Москваның метро тудугжулары ол станцияны кайгамчык бедик көдүрлүүшкүн-биле дерээн. Оларга ук тудуг чүгле бөгүнгү чымыштыг ажыл-иш эвес, харын-даа берге, маадырлыг эрткен үениң дугайында тураскаалы болур.

...Москва дайын чылдарында. Улуг найысылалдың бажыңнары, шөлдери чаштынчак кылдыр ынчаарда шыптынып кан. Суугулуг болгаш хоолайлыг бажыңнарны асфальтыларга чүгле чуруп каан чыткан. А чер адаанга амыдырал организастыг чоруп турган. Гитлержи эжелекчилерниң агаар халдаашкыннарының үезинде Москваның метрополитени хөй миллион чурттакчыларның камгаланыр идегелдиг чери болу берген. Эмнелгелерни болгаш боо-чепсек шыгжаар черлерни аңаа дерип тургускан. А 1942 чылдың чазынында тудугжулар чер адаанга тудуг ажылдарын уламчылап эгелээннер. Чер адаанда улуг оруктуң тудугжулары ийи угланыышкыннарга маадырлыы биле ажылдап турган: «Свердловск шөлүнден» «Автозаводскаяга», Курск вокзалдан «Измайловскаяга» чедир.

Метро тудуунуң төлевилекчи архитекторлары В. Черемин болгаш Ю. Вдовин, электротехник К. Кравчинский олар Ада-чурттуң Улуг дайынының аңгы-аңгы фронтуларынга фашистиг эжелекчилерге удур тулчуп турганнар. Ынчалзажок дөртен чыл эрткенде олар «Кантемировскаяга» база катап ужуражып келгеннер. Чаңнык дег кадыгдошкун чылдарның дугайында тураскаалды олар кызыл гранит дашка сиилбип кааннар. Оларның төлевилелин чаа салгалдың тудугжулары амыдыралга боттандырган болгаш боттандырып-даа турар.

Дайын чылдарында дыка ханы черге тудуг ажылдарын кылып турган. Ынчаарда соок суг тудуг тоннельдеринге (ханы оңгарларынга) долуп келир турган. Дайын үезиниң тудугжулары мойнунга чедир сугга туруп алгаш, ажылдап келгеннер. Өткен хепти, мага-ботту кургадып алыр безин чай чок. Ынчалзажок ажыл хайныышкынныг чоруп турган, метронуң тудугжуларының маадырлыг күш-ажылының түңнелинде «Свердлов шөлүн», «Автозаводская» участокту 1943 чылдың январь 1-де ажыглалга киирген. Ук участоктуң узун дурту алды километр чартык болган.

Метро тудуунуң ол участогун ажыглалга киирген төөгүлүг болгаш алдарлыг болуушкун болган. Москвага улуг болгаш тайбың тудугну үргүлчүлеп турарын бүгү чурт, бүгү делегей дыңнаан. Метронуң чаа участогун ажыглалга киирген дугайында медээ тиилелгеге совет кижилерниң бүзүрелин улам быжыглаан.

Москва метрополитениниң чаагай чаңчылдарын «Кантемировская» станцияның ханаларынга сиилбип көргүскен: тулчуушкуннуң шавар халдаашкынынче кирген күчүлүг танкыларны, а оларның кырында — чоокшулап келген тиилелгениң чырык херелин чураан. Москва метрополитенин шаанда тудуп турган хоочуннар станцияның тудуунга үргүлчү шефтеп кээп турар.

Алдаржаан танк дивизиязының хоочуннары улуг тудугга база дузалажып турар. Оларның инициативазы-биле тудуг материалдарын болгаш гранитти чорудуп бээри дүргедээн. Н. Игнатенконуң комсомолчулар бригадазы гранит даш-биле станцияның ханаларын шеверлеп турар. Аныяктар кайгамчык сорук кириишкиниг ажылдавышаан. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң болгаш ооң маадырлыг Чепсектиг Күштериниң Тиилелгезиниң 40 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы хүндүлүг ээлчегге метро тудугжулары идепкейлиг киржип, тудуг ажылдарын графикти мурнай, бедик шынарлыг чорудуп турар. Участокту хуусаа бетинде ажыглалга киирерин тудугжулар хүлээнген. Курск вокзалдан Измайловский паркка чедир метро шугумун 1944 чылда шалыпчы ёзу-биле хуусаа бетинде ажыглалга кииргени ышкаш, амгы участокту база шалыпчы ёзу-биле дерип, дужаар деп турар. Ол участокта кылыр ажылдар ниитизи-биле мындыг: чеди километр каң оруктар, кедергей чараш дөрт станциялар.

...Дөртен дөрт чылдың август. Кантемировская танк дивизиязының маадырлыг дайынчылары бүгү совет армияның дайынчылары-биле кады гитлержи эжелекчилерни бистиң Төрээн чуртувустуң девискээринден үндүр сывырарын бүрүн доосқан. Метро тудугжулары ол үеде кедергей сорук кириишкиниг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турган. Дөртку ээлчегниң — Кольцовая шугумунуң тудуу ол чылдың август 28-те эгелээн. Бодунуң хемчээлиниң талазы-биле ол камгамчык улуг тудуг болган. Метро оруунуң узун дурту ук участокка чээрби километр четкен. Ук тудуг найысылалдың он сес районнарын болгаш чеди вокзалдарын харылзаштырган. «Кольцовая»ның оруктары Москва болгаш Яуза хемнериниң шапкын суглуг уннарын хөй удаа таварып эрткен. Метронуң долгандыр чоруур оруу 1953 чылда тудушкан.

Чаа «Кольцовая» шугумнуң тудуун кантемировчу танкистер шефтеп турар. Олар элээн каш субботниктерни кылып, чаа тудугга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар. Дайын үезинде безин тайбың херээнге бараан болуп келген буянныг профессияны маадырлыг танк дивизиязының хөй дайынчылары шиңгээдип алган. Старшина И. Мелетьев, ефрейтор К. Лыков, аңаа дайынчы С. Розметов метро тудар ажылчыннар болурун быжыы-биле шиитпирлеп алганнар. Дайын үезинде адаларының, иелериниң эгелээн улуг херээн олар уламчылаарлар.

С. САХНО.
СЭТА-ның корр.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

БОЛГАР-СОВЕТ НАЙЫРАЛДЫҢ БҮДҮРҮЛГЕЗИ

СОФИЯ. Толбухин хоорайда электроника аппаратуразының заводун болгар-совет найыралдың бүдүрүлгези деп чоргаар-биле адап турар. Ооң продукциязының хөй кезиин Совет Эвилелиниң чагыгларын ёзугаар бүдүрүп турар. Совет бүдүрүлгелер-биле завод коллективиниң сырый харылзаалары ук бүдүрүлгениң хөгжүлдезиниң болгаш специализастаашкынының кол угланыышкыны болуп турар.

Картофель болгаш кукуруза ажаап алыр комбайннарга ажыглаар электроннуг аппаратураны ССРЭ-ниң чагыын ёзугаар завод ам он ийи чыл дургузунда бүдүрүп келген. Ооң бүдүрүп каан аппаратуразын Совет Эвилелиниң янзы-бүрү көдээ ажыл-агый машиналарынга чедиишкинниг ажыглап турар. Москваның, Харьковтуң, Кировоградтың специалистериниң дөрт киржилгези-биле төлевилээн хөй янзы продукцияны бо эрткен он ийи чыл дургузунда шиңгээдип, массалыы-биле бүдүрүп турар.

ССРЭ-ге чорудуп бээр продукцияны бүдүрерин Болгарияның аныяктар бригадалары шефтеп, бедик шынарлыг кылдыр чагыгларны күүседип турар. Совет специалистер-биле сырый кады ажылдажылга бүдүрүлге чериниң күчүлерин доктаамал бедидеринге идиглиг болуп турар. Чижээ, кукуруза ажаар комбайннарның автоматтыг башкарылга системаларын бүдүрүп үндүрерин амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир бүдүн чартык катап көвүдедири көрдүнген.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ КҮСКҮ ЯРМАРКАЗЫНДА

БУДАПЕШТ. Венгр найысылалдың делгелге хоорайжыгажында ажыттынган күскү делегей ярмарказы чедиишкинниг ажылдап турар. Чоннуң калбак хереглел бараанарының күскү ярмарказын Венгрияның найысылалынга чыл бүрүде организастаары чаагай чаңчыл болган. Бо чылын делегейниң 42 чурттары боттарының янзы-бүрү бараанарын ында делгээн.

Ярмарканың аалчылары болгаш киржикчилери янзы-бүрү хеп аймааның, идиктерниң, амыдырал херекселдериниң болгаш чиик автомобильдериниң эң чаа хевирлери-биле таныжып, сонуургап көрген. Күскү ярмарканың кол киржикчилери акы-дуңма социалистиг чурттар болуп турар. Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрер талазы-биле социалистиг күрүнелерниң улуг чедиишкиннерин ярмаркада оларның делгээн чүүлдери тодаргай херечилеп турар. Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедир, шынарын бедидер талазы-биле социалистиг чурттар кады ажылдажылганы улам-на калбартып турар.

Ярмаркада эң-не хөй болгаш чүүл-бүрү бараанар делгээн чурт — ССРЭ. Будапештиде ярмаркага совет бүдүрүлгелерниң продукциязын ССРЭ-ниң «Разноэкспорт», «Автоэкспорт», «Делегейге ном тарадылгазы» деп даштыкы садыг каттыжыышкыннары болгаш өске-даа организациялар аппарып делгээннер. Чиик автомобильдер, кино болгаш фото техниказы, шактар, радио болгаш телевидение аппаратуралары, чоннуң мастерлериниң кылган чүүлдери даштыкы чурттарның садыг организацияларының төлээлекчилериниң улуг сонуургалын болдурган.

Чоннуң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай көдүрер дугайында чаагай салыышкынны социалистиг чурттарның бүдүрүлгелериниң болгаш садыг организацияларының күскү ярмаркада делгээн калбак хереглелдиң бараанары тодаргай херечилеп турар.

ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАР-БИЛЕ ХОЛБАШТЫР

УЛАН-БАТОР. Партийжи-политиктиг чырыдыышкынның системазынга чаа өөредилге чылы Моолда эгелээн. Республиканың 300 муң ажыг ажылчыннары политиктиг өөредилгеде хаара туттунган. Марксичи-ленинчи теорияны, экономиканың айтырыгларын өөренирин курстарның болгаш семинарларның дыңнакчылары үргүлчүлеп турар. Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң эң чугула сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээри биле политиктиг өөредилгени сырый холбаштырган. Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң эң чугула айтырыгларын өөренип көөрүнче улуг кичээнгейни чаа өөредилге чылында угландырган.

Моол Арат Республиканы чарлааныңдан бээр алдан чылын болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын байырлалдарынга белеткел политиктиг өөредилгеде онзагай черни ээлеп турар. Моол коммунистерниң XVIII съездизиниң салган сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге чаа өөредилге чылы чугула үе-чада болур, деп, «Үнэн» солун онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ВЕНГРИЯ. Рацеведе (Пешт область) «Араньқалас» көдээ ажыл-агый бүдүрүлге кооперативиниң ажылдакчылары вишня кадының дүжүдүн механизациялың дузазы-биле ажаап ап турар. Машинаның узун «холу» вишня сывын сегирип алгаш, силгиптерге, ооң кады саваларга торлап дүжер. Кат-чимисти консерва кылыр бүдүрүлгелерже чорудуп турар.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

Б. КАРМАЛЬДЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

КАБУЛ. (СЭТА). АКШ баштаан делегей империализминиң болгаш тус черниң реакциязының Афганистан Демократтыг Республиканың иштики херектеринге каржы холгаарлаашкыннары, ооң иштинде чепсектиг халдаашкыннары Афганистанны долгандыр тургустунган дүшкүүрлүг байдалдың кол чылдагааны болуп турар деп, Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль медеглээн. АУДП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ол чүве чугаалаан болгаш афган улуска удур чарлаттынмаан дайын чүгле соксаваан эвес, харын-даа сөөлгү үеде улам-на күштелген деп демдеглээн. Даштыкыдан Афганистанче ыдалап чоруткан контрреволюстуг дээрбечилерни амгы үениң боо-чепсээ-биле хандырган болгаш олар республиканың девискээринге өлүрүкчү база үрегдекчи үүлгедиглерни кылып турар. Контрреволюстуг дээрбечилерни Пакистанның, Иранның девискээринге болгаш Кыдаттың чамдык районнарынга өөредип, белеткеп турар. Каттышкан Нациялар Организациязының чиңгине секретарының төлээлекчизин дамчыштыр Женевага чоокта чаа болган афган-пакистан чугаалажыышкыннарның түңнелдерин Б. Кармаль айыткан болгаш Афганистанны долгандыр байдалды экижидеринге чогумчалыг дорт чугаалажыышкыннарга Афганистан сонуургалдыг деп чугаалаан.

Бо айтырыг талазы-биле Афганистан Демократтыг Республиканың туружу быжыг, боттуг болгаш бодамчалыг деп, ол демдеглээн. Ооң-биле чергелештир, контрреволюстуг дээрбечилерге удур шиитпирлиг демиселди чорударының, империализмниң болгаш реакцияның агрессчи хөделиишкиннеринге ойтур шавыышкынны таварыштырарының эргежок чугулазының дугайында АДР-де чаңгыс-даа минутада утпайн турар деп, Афганистанның удуртукчузу медеглээн.

Күрүне кызыгаарларын быжыглаарының болгаш камгалаарының чугула айтырыгларын АУДП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көрген.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Дескен палестиннерниң Сабра болгаш Шатила лагерьлеринге сионистерниң организастааны өлүрүкчү хайныг үүлгедиишкиниң — ийи чыл болганы муң-муң ливаннар болгаш палестиннер массалыг антиизраильчи чыскаалдар-биле демдеглээн. Барыын Бейрутка болгаш палестиннер лагерьлеринге болгулаан митингилерниң киржикчилери израиль шериглерниң араатанзыг үүлгедиишкиннерин килеңнээшкиниг буруу шаап, эжелекчилерге удур демиселин үргүлчүлээринге шиитпирлиглиин дугайын чугаалап турганнар.

Ливан улус чурттуң мурнуу чүгүнде израиль агрессорларга эрес-дидим удурланыышкынын үргүлчүлеп турар. Неделя санында үнер «Бейрут Аль-Маса» солунуң парлаан түңнелдерин ёзугаар алырга, 1982 чылдың сентябрь айдан бээр ливан патриоттар израиль эжелекчилерге удур бир муң ажыг халдаашкыннарны чедиишкиниг чоруткан. Ол партизан дайынының үезинде 3 муң хире израиль солдаттар болгаш офицерлер өлүрткен азы балыглатккан, хөй санныг дайынчы техниканы узуткаан боор турар.

Эжелекчилер террорну болгаш араатанзыг үүлгедиишкиннерни кылып турар. Ооң келген медээлерни ёзугаар алырга, сентябрьның сөөлгү хүннеринде оларның «Ливанның мурнуу талазын камгалаар армия» дээр бөлүглелиишкинде чалча дузалакчылары Сайдага, Тирге, Набатияга болгаш Мурнуу Ливанның өске-даа хоорайларынга, чурттакчылыг черлеринге, Бекаа оргулаажының элээн каш районнарынга хөй санныг тудуп хоругдаашкыннары болгаш үжеп-чиндиишкиннерни кылган. Израиль шериг кезээ оргулаажының барыын кезээнде турар Камед Эль-Лоз деп көдээ суурну бүзээлеп алгаш, тайбың чурттакчыларны кадыгдошкун аажылап турганнар. Кандыг-даа буруузу чок онон кижилерни туткаш, израиль кара-бажыңнарже киир октаан.

Израильдиң агаар шериниң күштериниң самолёттары сентябрь он чедиде Ливанның аңгы-аңгы районнарының кырынга, ооң-биле кады Бейруттуң кырынга хайгыылчы ужудуушкуннарны чаңгыс эвес удаа кылган.

Соңгу Ливанның Триполи хоорайында байдал база-ла мурнукузу хевээр нарын боор турар. Аңаа месилдежип турар бөлүктерниң аразынга чепсектиг сегиржип алыышкыннар болгулаан. Өлүрткен болгаш балыгланган кижилер бар болган.

Кады ажылдажылганың стратегтиг сорулгалары

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң (ЭДЧ-ниң) кежигүннери чурттарның бо чайын Москвага дээди деңнелге болган чөвүлел хуралының шиитпирлери ЭДЧ-ниң бүгү органнарының үр үеде ажыл-чорудулгазының программазы болур деп, ЭДЧ-ниң секретары **В. В. Сычев** СЭТА-ның хайгаарақчызы В. Петруняның айтырыгларынга харылап тура, чугаалаан. Чөвүлел хуралдың түңнелдери Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинде бактааган акы-дуңма партияларның болгаш чурттарның аразында харылзаалар хөгжүлдезиниң чаа үе-чадазын ажыдып турар.

Амгы үеде ЭДЧ интернационалчы эң улуг комплекс болуп турар деп, В. В. Сычев демдеглээн. Европаның, Азияның болгаш Латин Американың 450 миллион кижи чурттакчы чоннуг социалистиг 10 чурт ол комплексте кады ажылдап турар. Делегейниң национал орулгазының дөрттүң бир кезээ болгаш үлетпүр продукциязының үштүң бир кезээ ЭДЧ кежигүннери чурттарның үлүг-хуузунга онаажыр.

1970—1983 чылдарда ЭДЧ кежигүннери чурттарның хөгжүлдезиниң темпилери капиталистиг сайзырангай чурттарныынга бодаарга ийи катап улуг болган. Удур-дедир садыглажыышкынының хемчээли дыка өскен: 1970 чылдыынга деңнээрге 1983 чылда ол 4,5 катап улгаткан болгаш 167 миллиард рубль ашкан. Ол — ЭДЧ кежигүннери чурттарының ниити даштыкы садыг саарылгазындан 58 хуу ажып турардыр. Социалистиг дем каттыштырылга чурттары удур-дедир бержилгелеринге үндезилээш, одаар чүүлдүң, чиг-эттиң, материалдарның, машиналарның болгаш дериг-херекселдерниң, чоннуң хереглел бараанарының эң чугула хевирлеринге импорт хереглелдериниң кол кезиин хандырып ап турар.

ЭДЧ кежигүннери чурттарының социалистиг экономиктиг интеграциязын улам ыңай ханыладырының болгаш кады ажылдажылгазын сайзырангайжыдарының база хөгжүдериниң талазы-биле 15 чылдар мурнунда хүлээп алдынган комплекстиг программазынга үндезилээш, ажылдап кылдынган кады ажылдажылганың үр хуусаалыг улуг программаларын боттандырып тура, чүгле сөөлгү чылдарда безин «Союз» дээр газ дамчыдылгазын, Киембаевтиң даг-дүгү сайзырады ажылдаар комбинадын, Усть-Илимниң целлюлоза заводу чергелиг кады кылганы ындыг улуг объектилерни болгаш өске-даа бүдүрүлгелерни ажыглалга киирген. 750 киловольт Винница (ССРЭ) —Альбертирша (ВУР) аразының электри дамчыдылгазының системалар аразының шугуму чедиишкиниг ажылдап турар. Атомнуг электростанцияларга электроэнергия бүдүрерин көвүдедиринге кады ажылдажылга дүрген калбарып орар: ЭДЧ кежигүннери чурттарда атомнуг станцияларның доктааттынган күчүзү 1983 чылда 25,8 миллион киловатт, а чылда электроэнергия ажылдап үндүрери 142 миллиард киловатт-шак четкен.

Күш-ажылдың улустар аразынга социалистиг хуваалдазының системазынга чурт бүрүзүнүң кол угланыышкыны болгаш туружу тодаргайлаттынган. ЭДЧ кежигүннери чурттар экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң деңнелдерин чоокшулаштырарынга көскү түңнелдерни чедип алган.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, социал-экономиктиг хөгжүлдениң бүгү талаларынга маргыш чок улуг түңнелдер чедип алдынган. Ынчалзажок экономиктиг чөвүлел хурал киржикчилериниң демдеглээнин ёзугаар алырга, кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылганы калбартырынга, бүдүрүлгени специализастаарын болгаш кооперастаарын ханыладырынга, удур-дедир садыглажыышкынны улгаттырарынга дыка улуг курлавырлар бар. Олар акы-дуңма күрүнелерниң бүдүрүлгечи болгаш эртем-техниктиг күчүзүн чөп ажыглаарының, оларның улустарының чаагай байдалын бедидериниң эрге-ажыктарынга бүрүн тааржыр.

Келир үеде күш-ажылдың социалистиг хуваалдазының экономиктиг хөгжүлдезиниң, интенсивтиг бүдүрүлге кооперациязын хөгжүдериниң, кады ажылдажылганың экономиктиг механизмин сайзырангайжыдарының стратегиязы төлевилеттинген.

Кады ажылдажыры-биле холбаалыг адырларга улам сырый дугуржуушкунунг экономиктиг политика дугайында шиитпирни чөвүлел хурал хүлээп алган. Ындыг дугуржуп алыышкынның кол чепсээ, ол ышкаш кайы-даа талага ажыктыг кылдыр ЭДЧ кежигүннери чурттарның национал планнарын чогаадып тургузарының үндезини улус ажыл-агый планнарын айлаштыр таарыштыр тургузары болур ужурлуг.

Эртем-техниктиг депшилгени боттуу-биле дүргедедирин, чаа техникага болгаш технологияга үндезилээш бүдүн-бүдүн адырларны болгаш бүдүрүлгелерни шынар талазы-биле чаартырын чөвүлел хурал кол сорулгаларның бирээзи кылдыр тургускан. Чогум-на ынчангаш харын эртемге болгаш техникага демниг хөделиишкинни кады ажылдажылганың кол угланыышкыннарының бирээзи кылдыр хүлээп көрген. ЭДЧ кежигүннери чурттарның 15—20 чылдарда эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын ажылдап кылырын дүргедедирин сүмелээн. Ындыг ажылга эки эгелээшкинни амгы үениң электрон-саналга машиналарын тургузар талазы-биле ЭДЧ чурттарының кады ажылдажылгазының программазын тургускан.

Чөвүлел хуралдың шиитпирлери келир үеде эртем-техниктиг депшилгениң кол угланыышкыннарын тодарадыр ол болгаш өске-даа бүдүрүлгелерни хөгжүдеринге кады ажылдажылганы ханыладырынче, айыттынган техниканы бүгү адырларга дүрген нептередеринче угландырып турар. Ол дээрге чүгле экономиктиг эвес, харын политиктиг улуг сорулга-дыр. Ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн боттуу-биле көдүрерни хандырарынга дузалаар, делегей экономиказынга болгаш садыглажыышкынынга социалистиг дем каттыштырылгазының туруштарын быжыглаар. Барыын чүктен ооң техника-экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун улам быжыктырар апаар техника дугайында чугаа чоруп турары бо.

Эртем-техниктиг депшилгениң эң чаа чедиишкиннерин ажыглаары көдээ ажыл-агый, ооңга үлетпүр бараанарын бүдүрери чергелиг ындыг адырларга кады ажылдажылганың үр хуусаалыг угланыышкыннарын база тодарадыр. Көдээ ажыл-агыйны комплекстиг механизастаары болгаш химижидери, продукцияны кадагалаарының, дажыгларының болгаш сайзырады ажылдаарының биотехнологияларын, ёзулуг амгы үениң болур чепсектерин ажыглаары аъш-чем-биле чонну хандырарын улам экижидеринге болгаш ону хереглээриниң структуразын экижидеринге идиг бээр.

Дем каттыштырылгаазының одалга-чиг-эт баазазын быжыглаары чергелиг кады ажылдажылганың ындыг чаңчылчаан талазында база шынар талазы-биле чаа сорулгалар турар.

Улус ажыл-агыйжы деңнелге кады ажылдажылганы улам ыңай сайзырангайжыдары-биле чергелештир ЭДЧ чурттарының бүдүрүлгелериниң, каттыжыышкыннарының болгаш комбинаттарының аразынга шуут кооперастаашкынныг харылзааларны калбартырынче угланган хемчеглерни база ап турар деп, В. В. Сычев чугаалаан.

38-КИ СЕССИЯ ХАГДЫНГАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының 38-ки сессиязы ажылын доосқан. Ооң сөөлгү хуралынга арткан айтырыглары, ылангыя делегейниң экономиктиг кады ажылдажылгазының дугайында калбак чугаалажыышкыннарның айтырыын көрген.

Ындыг чугаалажыышкыннарны эгелээрин АКШ болгаш ооң эвилелчилери моондактап, хөгжүп орар чурттарга хамаарыштыр ылгай көрүүшкүннүң политиказын үргүлчүлээрин оралдажып турар. Хөгжүлдениң сорулгаларынга дүүштүр делегейниң экономиктиг кады ажылдажылгазының дугайында калбак чугаалажыышкыннары чорударының идеязын аныяк күрүнелерниң көдүргенин база делегейниң садыг болгаш саң-хөө харылзааларын деңэргеге үндезилеттиндир эде тургузарын, капиталистиг улуг күрүнелерниң талазындан экономиктиг албадаашкынны база кызыышкынны соксадырын хөгжүп орар күрүнелерниң күзеп турарын сессияның даргазы Х. Ильюэка (Панама) ооң ээлчеглиг хуралынга сагындырып чугаалаан.

Барыын чүктүң улуг күрүнелериниң боттарынга таварышкан экономиктиг кризистиң уржуктарын өске чурттарның кырынче чууй каар дээн оралдажыышкыннары делегейниң экономиктиг хөгжүлдезиниң дугайында калбак чугаалажыышкыннарны чорударынга кол моондак болуп турар деп, Мексиканың КНО-да доктаамал төлээлекчизи П. Муньос Ледо «77-ниң бөлүүнүң» өмүнээзинден медеглээн. Ол бүгүнүң түңнелинде аныяк күрүнелер чүгле хөгжүвээн эвес, харын-даа дыка хожудап турар.

Герман Демократтыг Республиканың КНО-да доктаамал төлээлекчизи Г. Отт сессияның ээлчеглиг хуралынга БССР-ниң, БУР-нуң, ВУР-нуң, ГДР-ниң, МАР-ның, ПУР-нуң, ССРЭ-ниң, УССР-ниң болгаш ЧССР-ниң делегацияларының өмүнээзинден чүве чугаалаан болгаш делегейниң экономиктиг харылзааларын эде тургузар дугайында хөгжүп орар чурттарның инициативазын социалистиг күрүнелерниң деткип турарының дугайында медеглээн.

АКШ-тың болгаш империалистиг өске-даа күрүнелерниң моондактаашкынныг туружунуң түңнелинде КНО-нуң Кол Ассамблеязы чугаалажыышкыннарны эгелээрин соңгаарладыр болгаш делегейниң экономиктиг кады ажылдажылгазының дугайында чугаалажыышкыннарны чорударының айтырын КНО-нуң Кол Ассамблеязының 39-ку сессиязынче шилчидер ужурга таварышкан.

ГРЕЦИЯ. Афиның кайы хире улуг хоорай болуп турары Акропольдан тодаргай көстүп келир. Амгы үеде Грецияның бүгү чонунуң үштүң барык бир кезии — 2,5 миллион кижи грек найысылалда чурттап турар.

Хоорайның кварталдары бир угланыышкын-биле далайже шөйлүп чоруткан болгаш Пирей-биле тутчу берген. Ооң кварталдарының өске угланыышкыны — дагларның ногаан оргулааштарынга четкен. Амгы үениң тудуглары болгаш шаандакы шагның төөгүлүг бажыңнары холушкак.

ЧУРУКТА: шаандакы Акропольдуң ханаларындан Афины хоорайны көөрге, ооң ниити хевири. Ликавитос даг база көстүп турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ӨЛҮМНҮГ АЙЫЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чоокта чаа ИФБ-ниң агентилериниң туткаш, Рапид-Сити хоорайда (Мурнуу Дакота штат) кара-бажыңда киир октааны «Америк индейлер шимчээшкининиң» үндезилекчилериниң бирээзи Дэннис Бэнксти күш-биле өлүрериниң кыжаныы тургустунган.

Америк индейлерниң эргелерин дээш ол көскү демиселчиниң болчукчузу Уильям Канстлер Мурнуу Дакотаның бодунуң сөөк-язы ылгаар үзели-биле билдингир губернатору У. Джэнклоунун ооң камгалап турар кижизин чок кылып каарын күзеп турарын ЮПИ агентилелге интервьюзунга медеглээн. «Ол кара-бажыңда хоругдаттырган херектеннерден кандыг-ла-бир кижи губернаторнун макталын болгаш чамдык чиигелделерин чедип алыры кордааш. Д. Бэнксти өлүрерин оралдажып болурунга бистер дыка сагыш сырап турар бис» — деп, юрист чугаалаан. Эрге-чагыргаларның истеп-сүрүүшкүнүнден он чыл иштинде чаштынып келген Д.Бэнксти полиция болгаш ИБФ-тиң агентилери ол сентябрь 13-те Рапид-Сити аэропортка келген турда, тудуп алган.

ЧАА ПРОГРАММА-БИЛЕ

РСФСР-ниң алдарлыг артизи Алла Пугачёва — бистиң бүгүдеге билдингир ыраажыларывыстың бирээзи. Чоннуң аңаа сонуургалы ооң күүселделериниң тускайлаң чорууну-биле болгаш доктаамал чаа чүүлдер дээш дилээшкинни-биле тайылбырлаттынар. «Арлекинонуң» соонда эрткен тос чыл дургузунда ол бистиң караавыска каш-даа катап өскерлип, бисти кайгадып, магадаткан.

Бистер ооң улуг эвес сценага чааскаан бичии хөгжүм ансамбли-биле ажылдап турганын ам-даа утпаан бис. А амгы «Чедип келгеш, чугаалап тур мен...» деп чаа программазында — көрүкчүлерге кайгамчык улуг шөл, аажок күштүг үн аппаратуразы, нарын техниктиг дерилгелер, оркестр, кордебалет.

Чаа программа... Ол канчап тыптып келирил? Эстрадада бистиң билиривис, көргенивистен ол чүнүң-биле ылгалырыл? Артистиң эрги программазындан ооң ылгалы чүл? Бо айтырыгларга харыыны Алла Борисовнадан алыксаан мен. Ынчалза-даа чугаавыс чамдык өске айтырыгларга база хамааржы берген чүве.

Тос чыл дургузунда артист чаңгыс эвес удаа интервьюну берген. Ынчалза-даа амгы ышкаш, мынчаар дорту-биле Клавдия Шульженко, Леонид Утесов болгаш Лидия Русланова олар меңээ эң-не бедик үлегер болуп арткан деп турганын сагыымас-тыр мен. «Оларның ырларын амыдырал боду айтып, тып, берип турган дег. Ынчангаш көрүкчүлер-биле оларның аразында харылзаа улуг бүзүрел-биле хайныккан. Шак ындыг бүзүрелди чедип алыры мээң күзелим» — деп, артист сеткил хайнышкыны-биле чугаалады.

— Силерниң ырларыңар оларныындан тургузуу-биле безин аажок ылгалдыг болгай...

— Үе өске-дир ийин. А эстрадага ол аажок салдарлыг: бөгүнгү сеткил-сагышты, аялганы, хүннүң судалын ол илередир. Чаңгыс артистиң чогаадыкчы ажылынга безин аңгы-аңгы үе-чадалар тургулаар: дайын мурнунда Шульженко, дайын үезиниң болгаш ооң соонда Шульженко— олар дөмей деп бе?

— Ынчалза-даа ол үш Шульженко — чаңгыс Шульженко-дур. Ол каракка көскүзү дег илден, ооң биске чоок, билдингир овур-хевири...

— Овур-хевири... Ийе, хамык чүвениң ужуру-ла ында болгай. Клавдия Ивановнаның үезинде эстрада ыраажылары эвээш эвес турган, ынчалза-даа оларның кижи бүрүзү бодунуң стилин, овур-хевирин тып шыдаваан.

— Өскелерге дөмей эвес болуру, азы боду боор артары берге хевээр бе азы улам берге апарган бе?

— Бодап көрүңер даан, ол үениң ыраажылары ырының кол утказынче кичээнгейни угландырып турган болза, бөгүнгү эстрада ырларының чедиишкини сцена кылдынындан, оранжировканың шынарындан улуу-биле хамааржыр. Чүгле ырның база бодувусту эвес, а чедип алдынган музыка деңнеливисти база ажылдар, ону пропагандалаар ужурлуг бис. Кандыг-кандыг музыкантыларны чок дээр! Чижээлээрге, бистиң оркестривисте олар шупту дээди эртемниг. Бетховенни, Чайковскийни ойнап турарлар. Ынчалза-даа ёзулуг-ла эстрада классиказы апарган чаа ритмиканы, аянналжылганың аялгаларын база ойнап турарлар.

— Ооң кадында ол үениң эстрада мастерлери мындыг улуг залдарга ойнавайн турган болгай. Стадионнарга концерт көргүскениниң хереэ бар бе, ынчаш?

— Херек! Бистиң чуртувуста улуг дээн концерт залдары эвээш эвес. Ынчалза-даа оларга тускай программа херек. Программаны кончуг таарымчалыг кылдыр тургузары чугула, элээн каш суратлыг аттарны холуп каавытпайн аан.

— «Ыры театрының» дугайында чаңгыс эвес удаа чугаалаан силер. Силерниң «Чедип келгеш, чугаалап тур мен...» деп программаңарда ырларны чүгле ырлап турар эвес, а таңцы болгаш өске-даа чүүлдер-биле немеп турар. «Ыры театры» дээрге ол бе?

— «Ыры театры» дээрге мээңии-биле, аңаа-ла куруг чугаа эвес, а ханы утказыг чүүл. Мен кезээде ырыны чүгле ырлаарынче эвес а ону ойнаарынче, ону кандыг-ла-бир арга-биле үнүм-биле ийикпе, сеткил-сагыжым-биле ийикпе азы өске-даа чүүлдер-биле улам ханы ажыдарынче чүткүп чоруур мен. Безин кеткен хевим, костюмум-биле. Бо таварылгада бистиң көргүзүүвүсте киржикчилер хөй, ынчалза-даа чаңгыс шуптузунга хамааржыр кол маадыр бар. Кол өзекте— бистиң үеживис херээжен, (чаңгыс чер-чурттуувус дээрзин демдеглеп каайн) ооң муңгаралдары, өөрүшкүзү, өртемчейже көрүжү-биле, ооң ажык миннишкини.

— Чаа программаның режиссёру база бодуңар болгай силер...

— Мээң дузалакчыларым база бар. Олар чүгле мээң күзелим күүседип эвес, а боттарының саналдарын хөйү-биле киирип турар.

— Ол ышкаш чаа программада барык ыры бүрүзү чаа. А чамдык көрүкчүлер концертче бодунуң эрги ынак ырызын дыңнаксаш кээп болур болгай.

— Маңаа артиске телевидение, радио улуг дузаны чедирер ужурлуг. Чаа ырларны үргүлчү дамчыдып турар болза, ол ырлар көрүкчүлерге ындыг кончуг ырак эвес болур ужурлуг. Ооң аңгыда пластинкада бижиттинген ырлар база концерттен озалдап турар боор-дур. Амыдыралда чаа темалар, чаа айтырыглар тыптып, делегейде чаа болуушкуннар болуп турда ооң кыдыынга артар аргам чок.

— Эстрада уран чүүлүнүң хамаатыы угланышкынын ынча дээриңер ол бе?

— Ёзулуг-ла ону. Хамааты ыры — бистиң үевистиң, бистиң үениң кижизиниң ырызы. Мээң ырларымга мээң бодумнуң өртемчейже көрүжүм, төрээн совет чуртумга мөгейиишкиним илереттинген турар ужурлуг. Ол кезээде эки ыр болур ужурлуг, чижээлээрге, «Тиилелге хүнүнге» дөмей, бир эвес мен ындыг ырлыг турган болзумза! Мен төрээн чуртумга дээш ырлап чоруур мен, ооң-биле черлелештир өскелер-биле деңге ада-чуртум эстрадазының ат-алдарын көдүрерин кызыдып чоруур мен. Ол хамааты патриотчу херек эвес деп бе? Хөглүг, баштак, уян ырлар-биле база төрээн чуртунга хөйнү кылып болур болгай. Мээң ачам фронтуга уян, лириктиг ырлар дыңнаарынга ынак чораан бис деп чугаалаар чүве. «Бажыңывысты, төрээнеривисти сактып келгеш, чүү дээш амы-тынывыс харамнанмайн тулчуп турарывысты медереп билип турган бис» — деп, ол чугаалаар. Амгы үеде база-ла ындыг болур ужурлуг. Чаштарны, пайыралды, ынакшылды, делегейни ядролуг өлүмден камгалаарының, ону болдурбазының дугайында ырлаар ужурлуг бис.

— Силерни кинога база көрген бис. Ажыл-биле чугаалаарга, ол кошкак болган, ынчалза-даа оон ырлар артып калган. Ам чаа кинода тырттырып турар болгай силер. Ам Пугачёваның кинога хамаарылгазы кандыгыл?

— Чаа кинода Пугачёва Пугачёваны ойнап турар, кандыг-бир чогаадып каан маадырны эвес. Ол— концерт-тир, ооң-биле кады мээң ажылымның бир хүнү. Ооң үнүп эгелээрин аажок манап турар мен. Чүге дизе бистиң кайгамчык улуг чуртувустуң дөгерезин кижи кезип шыдавас болгай. Мен 35 харлыг мен, эстрада артизинге ол эвээш эвес. Ынчангаш мээң ырларым плёнкага артып каарын күзээр мен. Көрүп көрүңер даан, Джо Дассен бистиң чуртувуска чаңгыс-даа концерт үндүрбээн, ынчалза-даа бистиң көрүкчүлеривис ону телевидениеден кончуг эки таныыр болгаш аңаа ынак. Ол — кайгамчык артист, ынчалза-даа бистер база-ла талант-биле ядыы эвес бис. Бисте кайы хире ыраажылар бар ийик! Ынчалза-даа чамдык телепрограммаларда эстрада концертин көргүзерде баштай совет артистерни көргүскеш, а сөөлүнде — эң-не чаагай чем дээн ышкаш даштыкы артистерни көргүзүп турар. Ол мен бодаарымга, бодунуу, төрээн чуртунуу дээш чоргаарал эвес-тир.

— Эң сөөлгү өг-бүле айтырыы. Аваңар кандыг-дыр, ол ышкаш Кристина?

— Авам черле шыдамык кижи, фронтучу болгаш. Кристина өөренип турар.

Г. МЕЛИКЯНЦ,
«Известия» солундан.

ИВИЖИНИҢ БОДАЛЫ

Чоон сыгыглар бичии каракүрең арның хөме чыдыпкан, карактарындан эрес көрүш хевири дээрге, сактырга, кижини бодунче чыыра тыртып апканзыг, ол кырган-биле хөөрежиксээрим кончуг ийин. Шынапла солун кижи боор: ажык чок сөс-чугаа эде каап чорбас, алызын бодап, кедизин сөглеп чоруур. Ол ам база мээң мурнумда бо. Ооң адын Василий Москуевич Хүгбек дээр. 72 харлыг, ажы-төлү-даа эндериг, буянныг кырган-ача. Тожуга хөй чылдарда мал эмчизи болуп чораан, иви-даа кадарган, аңнап-диңнеп-даа чораан. Ам пенсионер болза-даа, адаккыр кижи болгаш, холу дээп кыла каантар ажылы-даа эңмежок.

Бо удаада бис ооң мурнундагы бир-ле чугаавысче ханылап берген бис. Ооң дугайын Василий Москуевич сактып келгеш: «Ийе, ындыг ыйнаан харын, черле чугула чугаа болур ужурлуг» — деп каапты. База-ла алызын бодап келди.

— Иви кадарчызы кижээ эки турлаг, чаа бажың-балгат дугайын чугаалап ор силер, ол дээрге ам черле үзе шиитпирлээр өйү келген, өру тыртар айтырыг-ла болгай. Мен база мынчаар бодап чоруур мен — дээш, Хүгбек кырган бодангаш хевирлиг апарды. Оон айтыра кааптым:

— Москуевич, Магаданга чорунарда ивижилерге чаа бажыңнар дугайын илеткел, саналга база үнүп турган ийик бе?

— Амгызы ышкаш эвес-даа болза, чаа эгелеп турган аргахемчег болгаш, ужу-кыдыынга дээп турган-на. Москвадан барган бир дарга оон ынай Красноярск крайдан болчук бе, азы ол Магадан областыы болчук бе — база саналдаан бир кижи: «Ивижи улус, амгы бо үеде дег, көжүп-ле, көжүп-ле чораан ажыы эвээш хире, оларга чаа, эптиг бажың-балгат херек» деп чугаалаан чүве. Ону ам-даа утпаан мен.

— Магаданга ол чөвүлел хуралга болган чугаа ам келгеш солуп, сеткүүлге бижип, радиога чугаалап турары-биле дүүшкек-тир аа, Москуевич?

— Ынчанмайн... Бот дугайты бодаарга «дыш, догаа аңчы тывышка чоок» дээривис-биле дөмей — дээш, Москуевич хүлүмзүрүй каапкаш, чаза-ла тадыладыр каттыра каапты. — Ол Лиза ам чугаажок бистиң бо чугаавыска каттыжар кыс ыйнаан хала? Лиза дээрге эки билир мен, эрестиң эрези диртип болур кижи.

— Аа, ынаар кады чораан эжиндер-ле-дир. Ол база каттыжар апаар.

— «Тоора-Хем» совхозта ол Елизавета Кенден-биле тыва ивижилерниң мурнундан ол ырак черде хуралче чораан бис. Чүү дээр — дуржулга солчуп ужуражыры тергиин-не чүве. Хөйнү билген бис ийин, маа келгеш ажыл-херекке ажыглаан-даа бис. Лиза база хөй чылда иви кадарган болгай. Кайывыс-даа ажылга мактадып чордувус. Ам кайывыс-даа пенсионер бис, ынчалза-даа хол куруг канчап орар — шыдаар хирези-биле ажылдап чорза-ла эки.

Чаа чүүл черле чаазы-биле амыдыралга кирер ужурлуг. Сөөлгү үеде Кыдыкы Соңгу чуктуң ивижилеринге, аңчыларынга, балыкчыларынга таарыштыр кылган көжүп чоруур бажыңнарны якут конструкторларның төлевилелин ёзугаар кылып турар. Бөдүүн болгаш таарымчалыг болурун барымдаалаан, өртээ шоолуг эвес, эптиг өрээлдерлиг, аңгы-аңгы чиик панельдерден эптеп алыр, өске-даа херекселдерлиг ындыг бажың ивижилерге чугаажок тааржыр.

Бистиң Тожунуң (иви малга тааржыр өске-даа черлер республикада бар) байдалы-биле алырга, иви малдыгларга ол хевирлиг чурттаар бажыңнарны кылыры ажыктыг боордан башка, а артык өртек-шүүдел үндүрбейн барып болур. Элээн каш чыл мурнунда районга эгелээн «Аныяктар, иви ажылынче!» деп кыйгырыг, ивижилер төлтерин тудар дугайында чугаа эки херектиң эгези боор турганын билир бис. Ынчалза-даа ол-ла бүгү эчизинге четпейн барган. Чазылар суур төптүг иви салбырының төвүн тудар ону ажыглаар сорулга-биле эвээш эвес акша-хөреңги хей черге үнген, төп-даа төп болбайн барган. Соруга болгаш өске-даа черлерге бажыңнар туткаш, аңаа кышкы үеде түр кол-кол турлаглар болзун дээш бир-ийи чыл ажыглай каап чоруй каапканы база бар.

Ылаңгыя ырак кадыр-берт черлерде чурттап, ажылдап чоруур, бергениң бергезин көрүп чоруур кижи дугайында ивижи болгаш иви эмчизи чораан Василий Хүгбектиң ханы сагыш човаашкыны черле чөптүг. Районнуң малчыннарының бир-ле хуралынга хоочун ивижи коммунист Ак Күнзүргениң: «Бажыңнар кылгаш аңаа ивижилер чурттазын деп каар, ынчаарга ол бажыңга улус чүге чурттаксавазыл?..» деп чугаалааны база дыңнаан бис. Чурттарга айтырыы — ылаңгыя төпчүүр черге (шупту улус чаңгыс черге эвес-даа бол) таарымчалыг бажың-балгат херек дээрзин билир болгаш, аңаа удурланыр ындыг ивижи чок боор.

Амыдырал көргүскен — ажылдап, чурттап келген болганда, амыдырал чаа негелдени тургускан — чугула херек боттаныр дээрзинге бүзүрел бар болганда, хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы-биле ажылчының ат-алдарын бадыткаан коммунист Василий Хүгбек база өске-даа ол ышкаш бодалдыгларының чугаазы хөлүн канчап часкан деп! Оларга каттыжар апаар.

А. НУГУУРАК
Тожу район.

КЫЗЫЛ-БУЛУҢНАР БОЛГАШ КЫЗЫЛ-ӨГЛЕР

Тывага революция тиилээн соонда политиктиг кижизидилге ажылдарын кызыл-өглер дамчыштыр чорудуп турган. Чон ортузунга чорудар ажылдарын арбаннар даргалары болгаш суму даргазы кызыл-өглерге чыгып алгаш, чугаалажып турганнар. Ол дугайында С. Токаның «Дөңгүр-оол» деп шиизинде тодаргай көргүскен.

«Дөңгүр-оол» деп шииниң бүгү болуушкуну кызыл-өг иштинден эгелээр. Сумунуң активчилерин Дөңгүр-оол дарга чыып алгаш, тарылга дугайында айтырыгны шиитпирлеп, бижик бөлүүнүң ээлчеглиг кичээлин чарлап, аныяктар эвилелиниң ажыл-чорудулгазын чугаалажып турар. Ол ышкаш аңаа араттарның демиселиниң чидигленишкининиң дугайында пам, чазактың айтырыгларын ол кызыл-өгге шыгыызы-биле чугаалажып турарын көөр бис.

Тываның улустуң чогаалчылары ол үеде кызыл-өглерниң ажылының политиктиг кижизидилгеге ажык-дузазын билгеш бодунуң шиизинге таарыштыр бижээни таварылга эвес.

Амгы үеде кызыл-өглерниң ажык-дузазы улуг. Ол көжүп чоруур сүт-бараан фермаларынга, кадарчыларның чайлагларынга, иви фермаларынга таарымчалыг болуп турар. Аңаа биче хемчээлдиг оюн-концерт болгаш беседа, лекциялары, хуралдары чорударынга, көжер киноларны көргүзеринге эптиг болуп турар.

1982 чылда профорганчылел болгаш ВЛКСМ обкому эң эки ажылдыг кызыл-булуңнар болгаш кызыл-өглерниң көрүлдезин чарлаан. Ол көрүлдениң түңнелин Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр үндүрер деп турар.

Бистиң республиканың девискээринде үлегерлиг болгаш ажылы эки чоруп турар кызыл-булуңнар, кызыл-өглер бар. Оларга Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң Айлыг-Ойда хову турлаанда, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазында кызыл-булуңнуң дерилгези-даа, кышка удур септелгезин чорутканы-даа эки.

Культура-массалыг ажыл чорудар талазы-биле Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң Туран сүт-бараан фермазында кызыл-булуң көскү черни ээлеп турар. Ол кызыл-булуңда ферманың каартал, ай санында планнарын көскү черде аскан. Лекция, беседалар, мурнакчылар-биле ужуражылга кежээлери, саанчыларның ажылдарын түңнээн хуралдар аңаа доктаамал болгулап турар. Кезээ ажылагыйга хамаарышкан документалдыг киноларны, концерттерни база аңаа көргүзүп турар.

Ферманың саанчыларынга «Колос» агитбригадазының артистери база барып турар.

Көжүп чоруур кызыл-өглер талазы-биле Тожу районда Авырганда иви фермазында кызыл-өг ивижилерниң ортузунга культура-массалыг ажылдарның одаа болган. Кызыл-өгге оюн-концерт көргүзүглерин, солун номнар номчулгазын эрттирип турар. Кызыл-өгде радиоприёмник болгаш радио бар. Солуннар, сеткүүлдер чогуур өйүнде кээп турар, ону авиаторлар вертолёт-биле чедирип турар.

Кызыл-булуңнарны болгаш кызыл-өглерни дериг-херекселдер-биле эки хандырып, профэвилел комитеттери аңаа практиктиг ажылдарны күштелдирер ужурлуг. Чарлаан конкурстуң түңнели сентябрь төнчүзүнде үнер, аңаа кызыл-булуңнарның болгаш кызыл-өглерниң ажылын түңнээр.

К. САГДЫ.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10— Школачыларга киноконцерт. 9.50 —«Перелетная птица в проливе». Уран-чечен телефильм. (ГДР). 10.55 — И. Штраустуң чогаалдарындан концерт. 11.40—11.45 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг телефильм. 15.20 — Праганың камерлиг оркестриниң концерти. 15.50 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы, Воронеж, областың Каменно-Степное суурда ортумак школа директору А. М. Иванов-биле школачыларның ужуражылгазы. 16.35 — Шыдыраа школазы. 17.05 — Делегей болгаш аныяктар. 17.45 — Спортчу программа. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Вечный зов». «Огнем крещенные». Ийиги фильмниң 1-ги сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.15—23.50 — Н. Тихонов. «Кавалькада». Рассказ. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Бортников биле артист А. Ливанов номчуур.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептереидиг фильм. 8.35, 9.35 — А. С. Пушкин —«Капитан уруу». 7-ги класс. 9.05, 12.20—Испан дыл. 10.05 — Механика болгаш бүдүрүлгени механизастаары. 10.35, 11.35 — Зоология. 7-ги класс. 11.00 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.00 — Эртем-нептереидиг фильм. 12.50 — М. Ю. Лермонтов. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында. 13.50—«Подарки по телефону». Бижимел-тайылбырлыг урап-чечен фильм. 15.25—15.30 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Волгоград хоорайның бот-тывынгыр «Ритм» ансамблиниң концерти. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия тевү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуңар, чаштар!». 20.20 — Киножурнал. 20.30 — Чоңга эки шынарлыг бараанарны. 21.00 — «Үе». 21.35—22.30 — ТТ-ниң болгаш БР-ның Улуг симфониктиг оркестриниң концерти.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге биче чаъстаар, дагларга өл хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 3—8 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 13—18 градус чылыыр.

Кызылга биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр, дүне хат 15 метр чедир күштелир.

Дүне 9—11 градус, хүндүс 15—17 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Заложник» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Короткие рукава» 9.30, 12.50, «Ночь коротка» 11.10, 15.10, «Я вышла замуж за тень» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайна мотеля «Медовый месяц» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Илья Муромец» 15.00, «На арене Лурих» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Жизнь так коротка» 17.00 19.30 шактарда.

«Зооветснаб» каттыжыышкынының складтары санажылга кылыры-биле 1984 чылдың октябрь 1-ден 20-ге чедир хагдынарын республиканың совхозтарының мал эмчилеринге Тыва республиканың «Зооветснаб» каттыжыышкыны дыңнадып турар.

Күрүне филармониязынга ажылдаары-биле машинакчы-секретарьны, администраторларны, 1-2-ги класстыг чолаачыларны чалап турар.
ФИЛАРМОНИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 58 бажың.

СОНУУРГАТКАН

Чоокта чаа «Чедер» курортка солун кежээ болган. Кежээни Тываның Совет Эвилелинге каттышканындан бээр 40 чыл болур оюнга тураскааткан. Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы база Тываның комсомол шаңналының лауреады С. С. Сүрүң-оол литература-хөгжүмнүг кежээге киришкен. Профорганчылелдиң инструкторы Клара Сагды кежээниң программазын тургускан.

Чогаалчы дөртен чылдар иштинде чогаадып бижээн шүлүктериниң, чечен чугааларының дугайын чугаалап берген. Ол-ла кежээге Комбу Бижек база киришкен. Ол уругларга бижээн шүлүктериниң аңгыда, чонар-даштан, ыяштан, мрамордан янзы-бүрү дириг амытаннар сиилбип кылып турарын база сонуургаткан.

Курорттуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлүү концерт көргүскен. Чогаалчы С. Сүрүң-оолдуң «Колхозчу мен» деп ырызын ыраккы Мөңгүн-Тайганың малчыны Хертек Мыйзонның Эрзиниң малчыны чораан 82 харлыг Сенчитмаа Дөңгүевна Бижектиң Ленин, Москва, эң-найырал дугайында тыва, моол дылдарга чугаалаан шүлүктерин чыылганнар сонуургап дыңнаан.

82 харлыг Сенчитмаа Дөңгүевна бодунуң чогаатканы «Найысылал Москва» деп шүлүүн номчаан:

Ай-ла хүннүң хереле дег
Алдын чырык Москва,
Төрелдешкен түмен чоннуң
Төп-ле чүрээ Москва.
Чазын баткан дамырак дег
Чалгаан чоннуу
каттыштырган,
Делегейге тайбың чарлаан
Дээди бедик Москва.

Р. ДОЛЗАТМАА.
Кызыл хоорай.

Рекордтар бе, азы чүл?

—«Гиннесстиң номунга» кирер болза ажырбас-тыр. Кайгамчык болуушкун-дур — дээн чугааларны бо-ла дыңнап болур «Гиннесстиң ному» деп чүл? Аңаа харыы бээрин кызыдып көрээл.

«Гиннесстиң рекордтар ному» делегейниң 24 дылынга парлаттынып үнер. Номнуң үндүрүкчүзү болгаш автору Норрис Макуиртер ында бижиттинген рекордтарны «кижилерниң кайгамчык чедиишкиннери» дээн. Ындыг медээлер «Гиннесс суперлэйтивс лимитед» деп фирмага эвээш эвес орулганы киирип турар.

«Рекордтар номунга» кирер дээш чамдык кижилер чүнү-даа кылырындан чажам дивес. Чижээ, Техас чурттуг Билл Уайт бодунуң күзели-биле чер адаанга хөөржүттүргеш, аңаа элээн каш ай чурттаан. А англичан Сэмюэль Рейли чижек-хемчээлден 18 катап хөй араганы ишкен болгаш... кызылдустай берген. 42 харлыг канада херээжен 2533 янзы-бүрү чүүлдерни, оларның аразында 947 кызар-өөктү чаңгыс олурган, сыырыпкан.

Болуушкунну ажыт-чажыт чок көргүзери «кижилерниң кайгамчык чедиишкиннерин» ажыксааннардан бир кол негелде ол. Ынчалза-даа келир үениң рекордчуларының мурнунга билдинмес айтырыглар бо-ла туруп кээр. Чижээлээрге, чемпион болган англи херээжен бодунуң бажының 2,5 кг дүгүн кайы хире үе дургузунда «чипкенил»? «Рекордту» 1895 чылда тургускан, а ооң дугайында тайылбыр чок, уттундурган. Ол мынчага чедир кымга-даа аштырбаан дээрзиле харын ылап билдингир. Бирээзи-ле 60 сантиметр узун 13 бижек бистерин улаштыр-улаштыр ажырыпкан американ «чемпионнуң» ооң соондагы салым-хуузу база билдинмес.

Алгы — алдар-сураглыг апарып болурунуң база бир аргазы боор болур. Чүгле кымдан-даа артык ыткыр азы ыракка дыңналгыр кылдыр алгырар херек. Милс Дардон дээрзиниң алгызын 9 км ырак черден дыңнап каап болур турган деп «Рекордтар ному» айтып турар. Херээженнерниң алгызы эр улустардан күштүг болур дээрзин база оон билип ап болур. Алгы-кышкы талазы-биле чыл бүрүде эртер делегей чемпионадынга Энтони Филдхауз бирги черни алза-даа аңаа тиилекчиниң лавр веноогун тывыспаан. Ооң алгызының күжү — 111,9 децибел, а Сьюзен Бирмингем деп херээженниниң— 120 децибел болган.

Американнар Джим Пьюрол биле Майк Папа беш минута дургузунда кайызы-даа 135—135 сигаретаны тыртыпкан. Олар аксынче хары угда чүгле 27 таакпыны суп ап шыдаан, ол эвес болза ниити көргүзүг оон-даа хөй болур ийик.

Джонатан Хук сес шак дургузунда 4106 херээженни ошкаан. Эң ур ошкаашкынны эрткен чылын демдеглээн — ол февраль 8-тен 14-ке чедир 144 шак үргүлчүлээн.

Номнуң арыннарындан дириг амытаннар амыдыралында рекордтарны база көрүп болур. Бир бразил бай кижи бир ыт өртээнге 45 муң фунт стерлингини төлээн. А Сан-Франциского Лейберес деп бажыңының орнукшудуушкунунга оон ээзинге кажыдалын, хүндүлээшкинин илередип 10 муң кижи киришкен. Ынчалза-даа дириг амытаннарга ынакшылын көргүзеринге Миссури штаттан миссис Грейс Паттерсонга четкеннер чок болган боор. Ооң өлгениниң соонда арттырып каан чагыг-бижиин ажыдып, номчуп көөрге, болунуң 250 муң доллар өртектиг деп санаан бүгү өнчү-хөреңгизин Чарли деп ынак диизинге арттырган болган. Диисейниң аңаа онаашкан өнчү-хөреңгизин «башкарып» шыдавас болганындан, ооң өнчүзүн бажыңы-биле кады аңгы-аңгы садар ужурга таварышкан.

«Гиннесстиң номунда» оон-даа өске кижи кайгаар «рекордтар» хөй. Чамдык улус алдаржып аар дээш янзы-бүрү рекордтар тургузарынче чүткүүр, а чамдыктары оларның аттары «Гиннесстиң номунга» кирип болур дээрзин безин билбес болгулаар. Шак ынчаар австрия Андреас Миховец боду безин билбейн, «рекордчу» апарган. Ону автооруукка болган айыыл-халаптың херечизи дээш полицияже аппаргаш, чем-даа, суг-даа чок соок подвалга 18 хонук иштинде «уттупкан».

Номнуң эң улуг эгези «делегей маргылдааларының рекордчуларынга» тураскааттынган. Тодаргайлаарга, мындыг: дискек кырынга узун хемчээлге маннаарынга, сыгырарынга, арагалыг поднос-биле маннаарынга, даңза тырттарынга, чаңгыс бут кырынга туруп алгаш он хөгжүм херекселдеринге ойнаарынга, кижилерни алгаадап-часкаарынга, ур удуурунга дээш ооң төнчүзү чок... А херек кырында рекордтар бе ол?..

ПМА.

БАШТАЙГЫ ШАҢНАЛДАР

ТАШКЕНТ. Школачыларның Бүгү-эвилел спартакиадазының баштайгы чемпиону 15 харлыг Татьяна Дручинина болган. Омскиниң 19-ку школазының өөреникчизи уран гимнастикага шылгараан. Тренер Лариса Лебедеваның өөреткени ол школачы ам-даа дөрт шаңналды ап болур. Чүге дизе хөй хевириң маргылдааларының түңнел оюннарынче кирген 8 кижиниң санында оон ады база бар.

Мөңгүн шаңналды Кировтан келген школачы Елена Деветьярова чаалап алган. Марина Николаева (Ташкент) үшкү черде.

Ташкентиге болгаш Самаркандыга сугга бөмбүк ойнаарынга, хеме эжеринге, стол теннизинге, синхроннуг эштиринге, теннисте, фехтованиеге, футболга, шыдыраага маргылдаалар эрткен.

110-гу школаның делгем залдарынга 136 аныяк шыдыраачы «түлүүр» кирипкеннер. Ол столдарның бирээзинге алды чыл бурунгаар болган школачыларның XV спартакиадазының киржикчизи Гарри Каспаров база ойнап турган.

Школачыларның бо спартакиадазы состав талазы-биле эң күштүг. Оларның аразында 6 спорт мастери, делегей чергелиг бир мастер, спорт мастеринге 105 кандидат киржип турар.

СОНУУРГАКТАРГА

АНТЕННА ОРНУНГА ПАЛЬМА

Индий специалистер изиг куржагга телевизорга ажыглаары эптиг антенна чогаадыр дээш үр-ле дилээшкиннер кылганнар. Дилээшкин куруг болбаан. Телевидение программазы хүлээп алырынга пальмалар ажыглаарын ботаниктер оларга сүмелээн. Ол үнүш кошкак электромагниттиг чалгыглар хүлээп алырынга кончуг эптиг болган. Тургузуу нарын болгаш аар өртектиг антенннаны пальманың солуп шыдаарын дуржулга бадыткаан.

МАШИНА ДОКТААДЫРЫНЫҢ ЛОТЕРЕЯЗЫ

Орукка машина доозуп, «бадылап турган» чадаг кижилерни чалгааравайн олуртуп апла чоруур болза, автомобиль ойнадып ап болур дээрзин венгр чолаачылар кончуг эки билир. Машина доктаадырынга ынак кижилерге муң ажыг талонну чыл эгезинде-ле үлеп каан. Ында ук кижиниң адын, мергежилин, чурттап турар черин айыткан болгаш 20 лотерея биледин кошкан болур. Чедер дээп черинге чедирип каан чолаачыларга ону үлээр.

Лотереяны чылда бир удаа ойнадыр. Ооң эң улуг ойнаашкыны — чиик автомобиль. Талонну машина дозар пассажир 150 форинт-биле (9 хире акша) садып алыр.

СЭТА.

ЯПОНИЯ. Осака хоорайның чурттакчызы 56 харлыг Тагава Кэсаситиро чадаг-терге чогаадырынга хөй чылда хандыкшып, ону тергиин ажыл деп санап турар. Ооң коллекциязында янзы-бүрү чогаадыглар бар. Сөөлгү ооң чогаадыын чуруктан көрүп тур силер: бо чадаг-тергениң бедиги 3 метр 40 сантиметр, узуну 5 метр болгаш дугуйнуң диаметри ийи метр. Осаканың «Чадаг-терге чогаадыкчызы» бо ажылын дөрт чыл уламчылаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ШВЕЙЦАРИЯ. Крейцлинген хоорайда бо бажыңның чанында өзүп үнүп турар ыяш аас-кежиктиг болган. Бажыңның төлевилелин тургузуп турган архитекторлар «ногаан өңнүүнүң» салым-чолу дээш сагыш човап, ооң моон соңгаарты «амыдыралынга» таарымчалыг байдалды тургускан.

СЭТА-ның телефотозу.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харыысалгалыг секретарьның 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2048.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01370